

Kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga

Delrapport 2: Inventering av metoder och arbetssätt

Med anledning av regeringsuppdrag i enlighet med A2020/0036/JÄM.

Förord

I februari 2020 fick Barnombudsmannen i uppdrag av regeringen att genomföra en kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn och unga. I uppdraget har det ingått att samla kunskap från forskning, från aktörer som möter barn och unga, om hur och var barn konsumerar, eller exponeras för, pornografi samt hur det påverkar barns och ungas hälsa och relationer. Kunskapsfältet är komplext och flera perspektiv måste beaktas. En avgörande utgångspunkt i vårt arbete med detta har varit att utgå från barnets rättigheter utifrån barnkonventionen.

Vi har valt att redovisa kunskapsfältet i tre delrapporter:

En forskningsöversikt, en metodöversikt och en delrapport där vi har samlat erfarenheter och kunskap från barn och unga samt offentliga och ideella aktörer.

Barn och unga som intervjuats inom uppdraget menar att sex- och samlevnadsundervisningen är det viktigaste verktyget för att motverka pornografins negativa effekter.

Kartläggningen visar att det saknas systematiska utvärderingar av de metoder och verktyg som används för att skydda och stärka barn mot pornografins potentiella negativa effekter. Ett systematiskt kvalitetsarbete och vetenskapliga utvärderingar kopplade till de utbildningsinsatser och andra metoder som används behöver tas fram utifrån ett tydligt barnrättsperspektiv. I detta måste barn och unga spela en central roll.

Under uppdragets genomförande har vi träffat fler än 200 representanter från 93 olika myndigheter, organisationer och verksamheter. Över 40 barn och unga har deltagit i arbetet och bidragit med ovärderliga insikter, perspektiv och erfarenheter. Vi vill rikta ett stort tack till alla som medverkat och bidragit till den kunskapsinsamling som ligger till grund för innehållet i kartläggningens tre delrapporter!

Elisabeth Dahlin,
barnombudsman

Sammanfattning av metodöversikten

Barnombudsmannen har som en del i regeringsuppdraget att kartlägga kunskap om pornografins inverkan på barn och unga inventerat vilka metoder, åtgärder och arbetssätt som finns för att stärka barns och ungas motståndskraft och skydda dem mot negativ inverkan av pornografi. Inventeringen omfattar såväl internationella som svenska metoder och arbetssätt. I Delrapport 2 presenteras innehållet utifrån två huvudsakliga inriktningar som tar avstamp i metodernas primära syfte. Metoder, arbetssätt och åtgärder som syftar till:

- 1) att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi på nätet och utanför nätet
- 2) att stärka barn och ungas färdigheter för att kunna minimera de potentiella risker och skada som exponering för eller konsumtion av pornografi befaras kunna leda till.

Arbetssätt och åtgärder med syfte att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi på nätet

De metoder, arbetssätt och åtgärder med ett begränsande och skyddande fokus avser: Innehållsfiltrering, olika lösningar för åldersverifiering samt politiska och juridiska åtgärder för att införa dessa. De exemplen vi tar upp i detta avsnitt i metodöversikten är med andra ord tekniska, politiska och juridiska och de delar som rör åldersverifiering berör alla dessa tre områden. Vi redovisar även de erfarenheter befintlig forskning som rör de olika försök som har genomförts, vilket framförallt gäller olika länder där man genomfört juridiska och politiska åtgärder för att implementera innehållsfiltre samt ålderverifiering för att begränsa barns tillgång till pornografi på nätet. Vi redogör också för den kunskap om och det arbetet som bedrivs i Sverige för att begränsa barns tillgång till pornografi genom främst innehållsfiltre i offentliga såväl som privata enheter och nätverk.

De åtgärder för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografiskt material som redovisats belyser statens vilja att skydda barn från material som de anser att barn tar skada av, och därför behöver begränsas. Detta kan också tolkas som en symbolisk politisk handling som ämnar signalera statens identifiering av att skydda barn och unga från skadlig mediepåverkan.

Alla metoder, arbetssätt och åtgärder som tas upp i detta avsnitt har kantats av olika utmaningar i implementeringen och Barnombudsmannen erfar att effekten av dessa olika tekniska och politiska lösningar varit svåra att mäta och i de flesta fall har deras effekt inte utvärderats, varken i Sverige eller i andra länder. En viktig aspekt av att kunna värdera samhällets insatser är att de metoder, arbetssätt och åtgärder som genomförs också har robusta system och rutiner för utvärdering av deras effektivitet. Det saknas idag utvärderingar och den sammanlagda bilden som finns utifrån den begränsade forskning som utförts för att exempelvis utvärdera effekten av innehållsfiltre, har inte kunnat se att de får önskad effekt. I de få utvärderingar som genomförts konstateras att den här typen av begränsande och skyddande åtgärder bör ingå i ett bredare holistiskt arbete för att bemöta de risker och skador som exponering för och konsumtion av pornografi kan medföra för barn och unga.

Översikten av olika länders juridiska och politiska åtgärder belyser att de innebär stora investeringar och kräver införandet av gedigna strukturer för att se efter implementeringen av politiska åtgärder och lagar. Annars riskerar dessa typer av åtgärder att vara verkningslösa alternativt skapa oönskade motsatta effekter.

Utöver frågor som implementering och hur effektiva arbetssätten och åtgärderna är bör även barnrättsliga överväganden göras. Insatser som påverkar barn och unga ska beakta barnets rättigheter, FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) balanserar mellan artiklar som är skyddande och de som är stärkande av barnets kunskap, kompetenser och handlingskraft, men lägger också en särskild vikt på *barnets rätt*. På samma sätt behöver metoder, arbetssätt och åtgärder som på olika sätt berör och involverar barn balansera och förhålla sig till de stärkande och skyddande perspektiven samt hur de förhåller sig till barnets individuella rättigheter. Det finns ungefär två miljoner barn i Sverige. Det är med andra ord en stor heterogen grupp med en stor mångfald erfarenheter, behov och förutsättningar

Metoder med syfte att stärka barns kunskaper, kompetenser och motståndskraft

I avsnittet om metoder och arbetssätt redovisas ett flertal internationella exempel, program, metoder och arbetssätt. Syftet med metoderna är att stärka barns kunskaper, kompetenser och motståndskraft mot pornografins negativa inverkan. Det handlar till stor del om olika främjande och förebyggande program, metoder och arbetssätt. Metoder med de här ansatserna syftar ofta till att möta samhällsutmaningar med komplexa sammansättningar av förutsättningar, kontexter och samvarierande processer. Det innebär att metoderna kan ha flera parallella syften som ska rama in vad metoden ämnar förändra, stärka och/eller motverka.

I både de internationella och de svenska exemplen, har man således integrerat flera olika inriktningar eller huvudområden för innehållet i metoden. De huvudsakliga inriktningar vi har identifierat i vår inventering är:

- *Media och pornography literacy* (Ungefär: källkritik/medie-och informationskunnighet i en svensk kontext),
- *En hälsofrämjande och stärkande ansats*
- *En genusförändrande ansats* (insatser som har en kritisk ingång till hur maskulinitet eller femininitet konstrueras)
- och olika typer av *våldsförebyggande ansatser*

Med avstamp i de här ansatserna har vi i den här inventeringen identifierat ett flertal program, metoder och arbetssätt som särskilt fokuserar på pornografi. Både internationella och svenska exempel redovisas i metodöversikten.

De internationella exemplen som presenteras har kommit längre i sina processer att implementera programmen i verksamheter och nationella strukturer samt att utvärdera och hur väl metoderna fungerar i de verksamheter de riktar sig till. Flera av de svenska metoderna har inspirerats av den forskning och de erfarenheter som går att finna andra länderna. Det är framförallt program som har använts som inspiration. Program kan beskrivas som en systematiserad sammansättning av olika metoder och arbetssätt, vilka är tänkt att bidra till att nya arbetssätt och förhållningssätt integreras in i en verksamhet över en längre period.

Media och pornography literacy handlar i stort om att stärka förmågan att ta till sig, analysera, utvärdera och att själv skapa medieinnehåll och meddelanden, samt förmågan att kritiskt tänka kring samhällets konsumtion och produktion av dessa meddelanden. I ett flertal exempel är det denna inriktning vägledande både för metoder och arbetssätt som är anpassade för skolkontext samt för kontext utanför skolan.

Critical porn analysis (CPA) är en vidareutveckling av idéerna från media och pornography literacy. Skaparna av CPA menar att ansatsen i media och pornography literacy i sig inte är tillräckligt för att bemöta de problem som kan kopplas till pornografi. CPA syftar till att också medvetandegöra unga för att de ska kunna spela en samvetsgrann roll i att motverka pornografins skadeverkningar ur ett bredare perspektiv. Tonvikten i denna ansats ligger därför på att utbilda barn om pornografiproduktionens skadeverkningar.

Övergripande visar den här metodinventeringen att vi de senaste åren börjat få växande bevis för att utbildningsinsatser som innehåller utbildning som stödjer barn att förhålla sig kritiskt till pornografi har en god effekt att minska de oönskade effekterna som kopplas till dess konsumtion. Men än så länge finns det få exempel på effektutvärderade metoder och insatser i olika kontexter, Barnombudsmannen identifierade endast ett program som har utvärderats utifrån en vetenskaplig metod med positiva resultat: "Pornography literacy curriculum" av Rothman och kollegor i USA.

De insatser, arbetssätt, metoder, metodmaterial och utbildningsinsatser som utvecklats i Sverige som vänder sig just till barns och ungas konsumtion av och exponering för pornografi är i huvudsak tänkta som komplement och stöd främst till lärare för att förbättra sex- och samlevnadsundervisningen i skolan.

Barnombudsmannen konstaterar att ett stort arbete pågår i olika delar av landet som syftar till att höja kunskap och kompetens inom många olika yrkesgrupper. Civilsamhället bidrar i detta ämne med mycket sakkunnighet och kompetens. De organisationer som arbetar med frågan och de metoder och resurser som finns tillgängliga inom ämnet menar alla att de utgår ifrån forskning om pornografins inverkan på barn och unga, men de har gjort olika tolkningar av forskningsläget. De använder även olika pedagogiska upplägg. Därför skiljer sig ansatserna åt, vissa mer än andra. Denna metodinventering syftar inte till att utvärdera de olika metoderna men belyser ändå att det finns skillnader mellan dem.

Det finns ett behov av att få fram metoder och arbetssätt som både kan vila på en vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet från professionerna. Metoder och arbetssätt behöver även vara funktionella för de verksamheter de ska implementeras i. Det räcker med andra ord inte att metoderna i sig identifierats som effektiva i ett sammanhang, de ska också fungera i en mångfald av kontexter där förutsättningarna för både implementering och upprätthållande inte alltid är perfekta. Det behövs ytterligare forskning och systematiska utvärderingar för att vi ska kunna identifiera vilka komponenter av olika metoder och ansatser som är effektiva, på vilka sätt de är effektiva samt för vilka barn och unga de är det. Detta går även hand i hand med att det behövs mer forskning om barn och ungas konsumtion av pornografi i svensk kontext för att vi ska bäst contextualisera den kunskap vi har om fenomenet. Det går exempelvis att sikta mot att succesivt få fram en ackumulerad kunskap genom att fler metoder utvärderas löpande medan de genomförs samt att utvärderingar och metodutveckling görs i en mer omfattande skala tillsammans med forskare.

Det behövs också vidare forskning och utvärderingar av begränsande åtgärder och dess effekt, som även tar i beaktande olika kontext, barngrupper och levnadsvillkor. Här är barnets perspektiv, rättigheter och delaktighet centrala att beakta.

Innehåll

1.	Introduktion till metodöversikten.....	1
1.1	Metodöversiktens disposition och upplägg	1
2.	Grundläggande teoretiska perspektiv.....	3
3.	Metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi	9
3.1	Innehållsfiltrering	9
3.2	Åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi i en svensk kontext.....	13
3.3	Internationella exempel på politiska och juridiska åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi	16
3.4	Reflektioner om metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi.....	23
4.	Metoder för att stärka barn och ungas motståndskraft mot pornografins negativa inverkan.....	26
4.1	Om utmaningar med effektutvärderingar	26
4.2	Program, metoder och arbetssätt med parallella syften	27
4.3	Internationella metoder och arbetssätt: utbildningsinsatser.....	28
4.4	Andra internationella resurser och material.....	38
4.4.1	Resilience, Rights and Respectful Relationships (RRRR).....	39
4.5	Föräldrar och vårdnadshavares roll.....	41
4.6	Svenska metoder, metodmaterial och andra arbetssätt.....	42
4.7	Andra aktörer som håller workshops, föreläsningar och har tagit fram resurser	48
4.8	Myndigheters arbete med kunskapshöjning och metoder	50
5.	Sammanfattande reflektioner	52
5.1	Barn som subjekt och objekt.....	52
5.2	Hur kan vi förhålla oss till de två huvudsakliga inriktningarna ur ett barnrättsligt perspektiv?	53
5.3	Behov av insatser med särskild inriktning på pornografi som tema.....	55
5.4	Behov av vidare forskning och att tydligt koppla det fortsatta arbetet till forskning	56
	Referenser	58
	Bilaga 1 – Tabell: Översikt av metoder i en svensk kontext.....	62

1. Introduktion till metodöversikten

Intresset för frågan om barn och ungas exponering för och konsumtion av pornografi, främst på nätet, har under de senaste decennierna gett upphov till ett växande forskningsfält som undersökt ämnet (Peter & Valkenburg, 2016). Pornografins växande tillgänglighet har även ökat barn och ungas tillgång till pornografin och därför även åtgärder för att begränsa densamma. Politiska, juridiska och tekniska åtgärder som exempelvis innehållsfilter och åldersverifiering (Romney, 2020) har utvecklats i olika kontexter med syfte att skydda barn från skadligt och olämpligt medieinnehåll däribland pornografi. Olika utbildningsinsatser, resurser och material har tagits fram av lokala offentliga aktörer och ideella aktörer för att möta ett växande kunskapsbehov om pornografin och dess potentiellt negativa inverkan på barn och unga (Crabbe & Flood, 2021). I denna delrapport utforskar vi dessa metoder, åtgärder och arbetssätt och ställer frågan, vad vet vi om deras effekter?

Barnombudsmannen har som en del i regeringsuppdraget att kartlägga pornografins inverkan på barn och unga inventerat vilka metoder, åtgärder och arbetssätt som finns för att stärka barns och ungas motståndskraft och skydda dem mot negativ inverkan av pornografi. Inventeringen omfattar såväl internationella som svenska metoder och arbetssätt.

Barnombudsmannen har även inventerat de metoder som har till syfte att begränsa barns tillgång till pornografi. Inventeringen går även in på redovisade effekter där det är möjligt samt resonemang kring tillämpning av metoderna och arbetssätten i olika kontexter.

I Sverige såväl som i andra länder har olika metoder, arbetssätt, projekt, teknologier och lagstiftningar utvecklats utifrån två huvudsakliga inriktningar:

- 1) Att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi på nätet och utanför nätet
- 2) Framtagande av utbildningsmetoder och resurser i syfte att stärka barn och ungas färdigheter för att kunna minimera de potentiella risker och skada som exponering för eller konsumtion av pornografi befaras kunna leda till.

Inventeringen utgör en del av uppdraget regeringen gett Barnombudsmannen att kartlägga kunskap om pornografins inverkan på barn och unga.¹ De andra delrapporterna omfattar delrapport 1 som är en forskningsöversikt och delrapport 2 där vi samlar insamlade erfarenheter från offentliga, ideella aktörer samt barn och unga.

1.1 Metodöversiktens disposition och upplägg

Den här metodöversiktens innehåll är uppdelad i tre huvudsakliga avsnitt:

- Grundläggande teoretiska perspektiv
- Metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi
- Metoder och arbetssätt för att stärka barns motståndskraft mot pornografins negativa inverkan

¹ Regeringsbetsut, 2020-02-27, "Uppdrag om kartläggning av kunskap om pornografins inverkan på barn m.m.": <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2020/02/uppdrag-om-kartlaggning-av-kunskap-om-pornografins-inverkan-pa-barn-m.m/>

Avsnittet om grundläggande teoretiska perspektiv går igenom olika begrepp och centrala perspektiv som kan användas för att både ta fram metoder och arbetssätt samt för att förstå hur de används och är uppbyggda. Detta avsnitt kan läsas som en sorts introduktion till de andra avsnitten som går in mer på de konkreta metoderna och arbetssätten.

I det avsnitt som heter *Metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi* presenteras olika juridiska, politiska och tekniska lösningar som har till syfte att begränsa barn och ungas tillgång till pornografiskt material på internet och annat innehåll som anses opassande eller skadligt. Detta avsnitt tittar både på internationella och svenska exempel.

Det avslutande innehållsavsnittet fokuserar på olika metoder och arbetssätt som har till syfte att stärka barns kunskap och kompetenser och därigenom barnens egen motståndskraft mot pornografins potentiellt negativa inverkan. Även här gör vi en internationell utblick och en redovisning av metoder utifrån en svensk kontext,

I det avslutande diskussionsavsnittet redovisar vi några av våra övergripande reflektioner och sammanfattande lärdomar från metodinventeringens olika avsnitt.

2. Grundläggande teoretiska perspektiv

I många sammanhang pekas konsumtion av pornografi på internet ut som ett folkhälsoproblem, bland vuxna likväl som bland barn och unga, ett perspektiv som av andra bestridits (Nelson & Rothman, 2020). Konsumtionen bland barn och unga befaras dock ha mer långtgående konsekvenser, delvis för att barn och ungas utveckling, sexualitet, sexuella skript och föreställningar om genus och makt befaras påverkas mer av en tidig exponering för och en kontinuerlig konsumtion av pornografi i barn- och ungdom (Wright, 2014). Riskbeteenden och hälsoproblem som kopplas till ungas exponering för och konsumtion av pornografi är komplexa fenomen som inte enbart kan förstås som resultatet av att barn och unga exponerats för eller konsumerat pornografi, speciellt då forskningen inte ännu konstaterat ett kausalt samband mellan pornografi och riskbeteenden och hälsoproblem (se delrapport 1, avsnitt 4).

Riskbeteenden och negativa hälsotillstånd som i forskning kopplas till pornografikonsumtion är exempelvis, men inte enbart, sexuellt förövarskap, sexuellt riskbeteende, kompulsiv konsumtion av pornografi, genusstereotypa och kvinnoförnedrande uppfattningar om sex och sexualitet. Detta omfattar därför risker kopplade till:

- Genusstereotypa attityder²
- Våld
- Psykisk ohälsa

Metoder och arbetssätt som syftar till att motverka pornografins negativa inverkan på barn och unga är därför ofta mångfacetterade och har olika parallella preventiva och främjande syften.

2.1.1 Perspektiv på prevention

Två centrala begrepp som kommer att återkomma i den här texten är att ”skydda” och att ”stärka” barn. Det är två synsätt eller inriktningar som på många sätt är förankrade i barnkonventionen. Flera av artiklarna i barnkonventionen är exempelvis skrivna utifrån antingen en ansats av att skydda barnet och barnets rättigheter, medan andra är skrivna för att poängtera barns utveckling samt vikten att stärka barns kunskap, och kompetenser. De två inriktningarna utesluter inte varandra utan fungerar i samklang.

I en svensk kontext använder vi oss ofta av andra begrepp för att redogöra för olika arbetssätt eller inriktningar på metoder samt åtgärder. Främjande, förebyggande och åtgärdande arbete (Skolverket, 2019).

Främjande eller hälsofrämjande arbete tar sikte på det positiva och det som beskrivs som friskfaktorer. Det handlar oftast om insatser som syftar till att skapa tillitsfulla relationer, trygghet, normmedvetenhet och vad mänskliga rättigheter (samt barnkonventionen) betyder i praktiken. Det finns många möjligheter att utforma ett främjande arbete eller att ha ett främjande perspektiv, men en grundläggande komponent är barnens delaktighet och barnens rätt till utveckling samt att stärka barns kunskap och kompetenser. Även detta är förankrat i barnkonventionens olika artiklar.

² Dessa kan exempelvis vara attityder som stödjer mäns makt över kvinnor, attityder som normaliserar mäns våld mot kvinnor, och attityder som sexuellt objektifierar kvinnor. Dessa attityder är i forskning kopplade till våldsutövande (Franzén & Gottzén, 2020)

Förebyggande arbete är mer fokuserat på risker och problem. Barnens egna upplevelser är av betydelse för att identifiera risker. Det förebyggande arbetet vilar ofta på en förståelse för barns livsvillkor och förutsättningar generellt och hur dessa kan skilja sig för barn med olika bakgrund och livssituationer. Barn är en stor heterogen grupp och det krävs både övergripande kunskaper om barns olika livsvillkor och en strävan att lära känna de barn som finns i verksamheten eller i vuxnas närhet.

Främjande och förebyggande arbete ligger väldigt nära varandra och har många likheter. De är även ömsesidigt förstärkande. Det delas ofta upp på detta sätt för att lättare kunna planera, utvärdera och förstå nyanserna i arbetet.

Åtgärdande arbete sker när något hänt som måste stoppas och hanteras så det inte händer igen. Det arbetet vilar ofta på rutiner för att utreda en situation där barn farit illa på något sätt och genomföra åtgärder för att skydda barnen. I den här texten kommer ordet åtgärder användas för att identifiera politiska och juridiska åtgärder särskilt. Det är mindre vanligt att de utbildande metoderna och arbetssätten i metodinventeringen innehåller åtgärdande komponenter. I metodöversikten kommer vi dela upp redovisningen på arbetssätt och åtgärder som ämnar att skydda barn och de mer utbildningsfokuserade metoderna, programmen och resurserna som har sin tonvikt på hälsofrämjande och förebyggande. Ingen av de utbildande och stärkande metoderna som redovisas innehåller direkt åtgärdande komponenter eller ansatser, vilket innebär att det är insatser som sätts in innan något har hänt (att någon exempelvis utsätter eller utsätts), även om vissa av dem har utvecklats för att även kunna användas i ett sådant syfte (t.ex. Rothman m.fl., 2020).

2.1.2 Ett socioekologiskt perspektiv

För att ytterligare sortera i perspektiven och komplexiteten använder vi oss av en socioekologisk modell (Bronfenbrenner, 1986). Modellen pekar på hur olika samhällsutmaningar, samspelar och påverkas på flera olika nivåer:

- en individnivå,
- en relationell nivå,
- en nivå relaterad till närmiljö,
- och en strukturell nivå

Det som den socioekologiska modellen tydliggör är att ett visst socialt fenomen är tätt sammanvävt med andra faktorer så som individens levnadsvillkor, individuella sociala och kognitiva förutsättningar, relationer med andra (barn och vuxna), socioekonomiska faktorer, och samhällsnormer och andra mer övergripande samhälleliga faktorer (Franzén & Gottzén, 2020).

Med ett socioekologiskt förhållningssätt förstås pornografins inverkan på barn och unga inte enbart som en individuell samhällsutmaning, utan att det är ett samhällsfenomen som samspelar med och påverkas av alla dessa olika nivåer. Det går tydligast att se exempel på detta i de program och metoder i metodöversikten som riktar sig mot flera nivåer av en verksamhet och närsamhället.

2.1.3 Intersektionella perspektiv

I metodöversikten använder vi oss även av intersektionella perspektiv.³ Intersektionalitet är en teori för att förstå hur olika sociala kategoriseringar samverkar med varandra. I den här metodöversikten är det centralt att barn inte bara är barn utan ses som en bred heterogen grupp med många olika bakgrunder, identiteter, förutsättningar och erfarenheter,

Intersektionella perspektiv kan exempelvis bidra till att det förebyggande arbetet utvecklas och nyanseras genom att fler inkluderas i, påverkas och nås av arbetet. Det bidrar även till möjligheterna att göra en mer nyanserad analys av metoderna vi tittar närmare på i metodöversikten. Forskare har även framhållit att intersektionella perspektiv kan ytterligare hjälpa att förstå hur samverkande risk- och skyddsfaktorer påverkar en situation och vad som utmynnar i en skada för vem (Flood, 2020; Franzén & Gottzén, 2020).

2.1.4 Vilka riktar sig metoderna till?

Utöver att förstå vad metoderna har för typ av inriktning (vilken problemformulering de har samt vilka barn de ämnar skapa effekt för) behöver metoderna även förstås utifrån vilka de riktar sig till i sina aktiviteter och genomförande. Med andra ord: vem eller vilka ska utbildas eller ingå i processen som avses i metoden och på vilket sätt?

I den här metodöversikten redovisar vi framförallt metoder och arbetssätt som till stor del riktar sig till utbildare och andra professionella samt frivilliga som möter barn och unga och som förväntas omsätta det till praktik för och med de barn och unga de har i sin verksamhet. Vissa metoder innefattar även delar som riktar sig till föräldrar och vårdnadshavare. Andra metoder vi tittar närmare på är även ämnade att implementeras på exempelvis kommun- och organisationsnivå. I dessa fall rör det sig även om ett strukturellt och organisatoriskt utvecklingsarbete som ofta har intentionen att bidra till ett mer hållbart arbete på sikt för verksamheten.

I några av exemplen redovisar vi olika program. Program kan beskrivas som en systematiserad sammansättning av olika metoder och arbetssätt, vilka är tänkta att bidra till att nya arbetssätt och förhållningssätt integreras in i en verksamhet över en längre period. Både de program vi redovisar och vissa av metoderna kan rikta sig till flera olika målgrupper parallellt när de ska genomföras och implementeras. De arbetar med andra ord med en bred och mångfacetterad ansats.

Samhällets insatser och arbete med förebyggande där barn berörs och involveras kan förenklat delas upp i tre övergripande underkategorier:

- Universella insatser:

Insatser som riktar sig till en bred målgrupp som till exempel: "alla barn och unga" i verksamheten, i kommunen eller landet. Universella insatser kan både vare främjande (skyddande) och förebyggande (stärkande). Ofta handlar det om insatser och arbetssätt som ämnar att förändra föreställningar om kön, skapa mer jämställda relationer och motverka begränsande och skadliga normer. Det kan även vara, som vi kommer se i den här metodinventeringen politiska eller juridiska åtgärder med

³ Ordet intersektionalitet kommer från engelskans intersection, som betyder vägskorsning eller skärning. Begreppet grundar sig i ett försök att förstå levda erfarenheter och de erfarenheter av makt eller underordning som människor kan uppleva i olika situationer på olika platser. Exempelvis är det ju inte alltid ditt kön som framför allt avgör hur du blir bemött, utan ibland är din ålder, sexualitet, funktion eller något annat mer avgörande.

syfte att skydda barn från det som bedöms vara skadligt för barnet och barnets utveckling.

- Selektiva insatser

Selektiva insatser riktar sig ofta till en grupp som anses befinna sig i riskzonen. Det kan handla om grupper som vi i samhället identifierat som särskilt sårbara eller särskilt utsatta. Ett exempel på en sådan grupp är barn och unga som identifierar sig som hbtqi.⁴ Den här typen av riktade insatser kan både ha ett främjande och förebyggande innehåll. Det är ibland också ett sätt att anpassa innehåll till en grupps livsvillkor och förutsättningar

- Indikativa insatser

Indikativa insatser riktar sig till personer som redan har erfarenhet den typ av utsatthet eller sårbarhet som är i fokus. Det kan exempelvis handla om stöd till våldsutövare. Den här typen av insats kan se ut på många olika sätt och ligger närmast den åtgärdande inriktningen, men kan även innehålla främjande och förebyggande komponenter med syfte att stärka och skydda barnets utveckling.

2.1.5 Vem riktar sig åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi till?

I redovisningen presenteras även åtgärder som implementerats på policynivå som utgår ifrån ett universellt perspektiv med en intention att förhindra att barn tar skada av eller utvecklar ohälsa kopplat till skadligt material på internet. Detta inkluderar åtgärder och arbetssätt att nationellt, lokalt och på individnivå begränsa barns tillgång till pornografi på internet. Dessa åtgärder riktar sig till näringslivet, offentliga verksamheter på olika nivåer (t.ex. myndigheter, regioner, kommuner, enskilda skolor eller andra verksamheter), samt direkt till privatpersoner (t.ex. vårdnadshavare).

⁴ Hbtqi är paraplybegrepp och ett samlingsnamn för homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera och intersexpersoner. Homosexuella och bisexuella handlar om sexuell läggning, alltså vem man blir kär i eller attraherad av. Begreppet transpersoner handlar om hur man definierar och uttrycker sitt kön. Queer kan röra sexuell läggning, könsidentitet, relationer och/eller sexuell praktik men kan också vara ett uttryck för ett kritiskt förhållningssätt till rådande normer. Intersex handlar om att kroppen bryter mot normer kring kön. Intersexualism är en medicinsk diagnos som ges till personer som rent biologiskt inte går att könsbestämma som antingen tjej eller kille enligt samhällets normer för kön. Intersexualism är ingen sexuell läggning utan ett av flera sätt som man kan vara transperson på. Sexualitet avser i kartläggningen framförallt begreppen, homosexualitet, bisexualitet och heterosexualitet.

Transperson är i sig ett paraplybegrepp för personer vars könsidentitet eller könsuttryck inte stämmer överens med det juridiska kön som personen har tilldelats vid födseln. Gruppen transpersoner är heterogen och innefattar exempelvis personer som vill förändra sin kropp och/eller ändra juridiskt kön, personer som inte identifierar sig som vare sig kvinna eller man, personer som använder kläder och andra attribut som anses typiska för ett annat kön än det man blivit tilldelad, och personer som inte vill definiera sig utifrån kön. Att känna att det mesta som handlar om ens kön stämmer överens med vad andra förväntar sig brukar kallas att vara cisperson.. Ordet "cis" är latin och betyder ungefär "på denna sida om". Cis har ingenting med sexualitet att göra.

I kartläggningen kommer vi i första hand använda och förhålla oss till olika hbtqi som ett samlingsbegrepp. I de fall andra aktörer, intervjupersoner eller studier använder ett annat samlingsnamn (exempelvis: Hbtq, hbtq+ eller hbtqa+) förhåller vi oss till deras egen definition. I vissa fall avser de resultat eller erfarenheter som redovisas enbart sexuell läggning eller könsidentitet.

2.1.6 Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet

I metodöversikten ämnar vi redovisa vad vi vet om metodernas och åtgärdernas effektivitet. Vi beskriver även i vilka sammanhang samt verksamheter som de har genomförts och utvärderats. Här redogör vi för några av de begrepp som vi kommer använda oss av:

Evidens

Begreppet evidens kommer främst från medicinsk forskning och används ofta som ett samlingsbegrepp för den bästa tillgängliga kunskapen. Det kan förstås som den kunskap som för tillfället är mest tillförlitlig. Innebörden av begreppet är dock omdiskuterat och det förekommer olika definitioner och förhållningssätt i debatten (Skolinspektionen, 2019).

Det går att tala om olika grad av evidens. Exempelvis kan det finnas *mycket stark evidens* för en metod eller ett arbetssätt om den utvärderats i flertalet välutformade studier med ungefär samma riktning. I andra fall kan vi uttala oss om att det finns *en del evidens*. Att evidensen inte bedöms som stark har att göra med att det bara gjorts ett fåtal studier av metoden eller arbetssättet.

Forskning och de professionella erfarenheterna inom olika samhällsområden och praktiker utvecklas ständigt och det kan därför vara missvisande att tala om säker eller slutgiltig kunskap. Det finns även behov av att använda sig av fler begrepp än bara evidens som exempelvis: *Vetenskaplig grund, beprövad erfarenhet och forskningsbaserade arbetssätt*.

Beprövad erfarenhet

Beprövad erfarenhet avser den erfarenhet som är systematiskt framtagen under lång tid och som också är bearbetad och diskuterad inom kollegiet. Det är med andra ord inte samma sak som individuell erfarenhet som kommer av en erfarenhet inom en profession (även om denna typ av erfarenhet också är mycket viktig för de flesta verksamheter) (Jämställdhetsmyndigheten, 2020; Skolinspektionen, 2019).

Ett forskningsbaserat arbetssätt

En utmaning vi står inför i allt utvecklingsarbete är att hitta bryggor mellan den akademiska och praktiska sidan av professionen. Genom att diskutera och förhålla sig till olika vetenskapliga perspektiv och resultat och genom att omsätta denna kunskap i den verksamhet vi verkar i kan vi tala om att vi arbetar med ett forskningsbaserat arbetssätt.

Ett forskningsbaserat arbetssätt innebär med andra ord att medvetet och systematiskt använda sig av både vetenskapligt grundad kunskap och beprövad erfarenhet som bas för det egna kvalitets- och utvecklingsarbetet. För att göra det effektivt krävs att man diskuterar, kritiskt granskar, använder och utvärderar forskning på utbildningsområdet och annan systematiskt framtagen kunskap

Det går även att prata om ett Forskningsbaserat lärande i verksamheter. Det handlar om att följa forskning men också, och kanske viktigare, bygga upp rutiner av att systematiskt observera, experimentera och utvärdera sin verksamhet. Därigenom kan det uppstå ett lärande som kan ligga till grund för professionell och kollegial utveckling som tar tillvara på bästa möjliga kunskap och professionens erfarenheter (Saunders, 2017).

En viktig poäng när vi förhåller oss till vad som är effektivt och inte, är att också förstå de sammanhang, den kontext och de barnen som befinner sig i verksamheten. Tanken är inte att vi ska ha verksamheter för barn som bara bygger på vad som fungerar, utan vi behöver även fråga oss:

- varför det fungerar?
- varför inför vi vissa metoder (vad är vår målsättning)?
- vilka komponenter i metoden är effektfulla?
- på vilka sätt är det effektivt?
- för vem eller vilka har det effekt?
- Under vilka förutsättningar och i vilken kontext har det uppvisat effekt?

Barn är inte ett problem som ska lösas utan vi behöver fråga oss vad som är önskvärt utifrån barns utveckling, och rättigheter. Detta är också en viktig utgångspunkt för hur den här typen av metodöversikter kan läsas och förstås. De flesta arbetssätt fungerar någonstans och på något sätt men inget fungerar överallt och alltid utifrån de målsättningar som satts upp.

3. Metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi

De senaste 15 till 20 åren har internet blivit det vanligaste sättet att exponeras för och konsumera pornografiskt material. Tidigare källor som exempelvis TV och pornografiska tidningar inte längre har lika stor genomslagskraft. Sedan Statens Medieråd började med sina återkommande mätningar 2012 av barn och ungas medie- och internetanvändning så har de noterat att ungas tillgång till internet och tillgången till egna uppkopplade enheter har stadigt ökat och att redan i 9 till 12 års ålder har 84 procent av barnen tillgång till en egen smarttelefon, och i åldern 13 till 16 ligger det på 97 procent (Statens Medieråd, 2019). I och med att barn och unga själva började utforska internet så uppstod diskussionen om att begränsa barn och ungas tillgång till material och innehåll som ansågs lämpligt för dem att ha tillgång till, däribland pornografi.

De senaste 20 åren har därför ett antal juridiska, politiska och tekniska lösningar tagits fram för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografiskt material på internet och annat innehåll som anses opassande eller skadligt. I denna del av inventeringen presenteras olika lösningar som tagits fram och som implementeras internationellt och i Sverige. Dessa innefattar metoder som implementerats eller ämnas att implementeras på nationell nivå, av privata aktörer och även ner på familje- och individnivå.

I det här avsnittet kommer vi att gå igenom:

- Innehållsfiltrering
- Politiska och juridiska åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi i en svensk kontext
- Internationella exempel på politiska och juridiska åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi
- Samt reflektioner om metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi

3.1 Innehållsfiltrering

Ett sätt att begränsa barn och ungas tillgång till pornografiskt material på internet är genom innehållsfiltrering som kan installeras av privatpersoner på privata enheter samt på allmänna och stängda nätverk och enheter i skolor och på arbetsplatser. Detta är en metod som har förespråkats av olika organisationer, rapporter och barn och unga har i olika sammanhang själva lyft⁵ detta som ett möjligt sätt att skydda dem från oavsiktlig exponering för pornografi (Martellozzo m.fl., 2020; Quadara m.fl., 2017).

Innehållsfilter (som ibland kallas "porrfiler" när de används huvudsakligen för att filtrera bort pornografiskt material) är program som "installeras i en dator, mobiltelefon, surfplatta eller bredbandsrouter och som på olika sätt granskar vad det är som skickas och tas emot via internet" (Statens Medieråd, 2020). På detta sätt släpps visst innehåll igenom och annat filtreras bort. Innehållsfilter brukar inte enbart installeras för att filtrera bort pornografiskt material utan även för att filtrera bort annat material eller hemsidor, som exempelvis nätkasinon, våldsamma spel och annat våldsamt innehåll.

⁵ Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga, 2021

Dessa filter säljs bland annat av internet- och telefonoperatörer men erbjuds även gratis av vissa operatörer och företag, de kan erbjudas i samband med att man köper ett abonnemang men även säljas eller erbjudas separat. Filter kan därför installeras i enheter och nätverk både i hemmets privata enheter och nätverk, av skolor, kommuner eller arbetsplatser.

Dessa används brett idag. För några år sedan beräknades ungefär en fjärdedel av familjer i Europa använda sig av någon form av innehållsfilter i hemmets enheter (Livingstone & Smith, 2014; Mascheroni & Cuman, 2014). Vi har tyvärr ingen liknande översikt att tillgå i svensk kontext, men en inventering bland kommuner i Sverige genomförd av organisationen "Porrfri Barndom" menar att 71 procent har köpt in innehållsfilter för att bland annat blockera pornografiskt material på sina enheter och nätverk (ofta för alla verksamheter inom kommunen och inte enbart till verksamheter som arbetar med barn som exempelvis skolan).⁶

Syftet med innehållsfilter är ofta att man vill skydda barn och unga från potentiellt skadligt material på internet, samt material som inte är åldersanpassat och därför anses "opassande." Detta har bland vissa organisationer, experter och statliga aktörer kopplats till barnkonventionens artikel 17 som identifierar statens ansvar att skydda barn och unga från skadligt medieinnehåll.⁷

Det har lyfts kritik mot innehållsfilter utifrån flera perspektiv. En kritik är att de delvis kan underblockera, alltså att de släpper igenom oönskat material som man ämnade att filtrera bort. En annan kritik är att de riskerar att överblockera, vilket innebär att de riskerar att blockera information och hemsidor som barn och unga har rätt att ha tillgång till. Till exempel hemsidor som tillhandahåller information om sex och sexualitet (Przybylski & Nash, 2018). Detta har lyfts som en risk speciellt i relation till barn och unga som tillhör olika minoritetsgrupper så som hbtqi-unga och unga med funktionsnedsättningar som söker denna typ av information på internet. Dessa grupper har svårare att få tillgång till pålitlig information från källor utanför nätet och har ett utökat behov av att kunna på ett tryggt sätt uppsöka dem på internet (Mitchell m.fl., 2014; Przybylski & Nash, 2017).

Svar på denna kritik menar att innehållsfilter kontinuerligt kan justeras om man upptäcker att de blockerar önskat material som exempelvis pålitlig information om sexuell och reproduktiv hälsa.⁸ Denna process att justera innehållsfiltren kan i praktiken vara svårt gällande känsliga ämnen då barn och unga själva uttrycker svårigheter med att närma sig exempelvis föräldrar och skolpersonal om känsliga ämnen så som sex, sexualitet och pornografi.⁹ Detta speciellt i situationer där barn lever i en hederskultur eller i sammanhang där barn upplever mycket skam kopplat till dessa ämnen.¹⁰

Justering av innehållsfilter i till exempel skolor och kommuner innebär att personal behöver ombesörja att administrera filtrets inställningar och lämplighet vilket medför kostnader utöver enbart inköpskostnaden.

Filtrering i hemmets nätverk eller abonnemang, samt på skolans nätverk är ofta tänkta att fungera ihop med olika former av kontrollmekanismer där vårdnadshavare och skolpersonal har tillgång till barnens sökhistorik och kan följa deras aktiviteter på nätet. I Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga var det vanligare att intervjupersonerna hade erfarenhet av denna typ av övervakning än att de var medvetna om att skolan hade

⁶ "Kommunkartan", Porrfri Barndom: [Kommunkartan - porrfri barndom](https://kommunkartan.se/porrfri-barndom)

⁷ Se även FN:s Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 25 om barns rättigheter i digitala miljöer (2021): <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/ak-25-2021.pdf>

⁸ Svar på Barnombudsmannens enkät, November 2021. Direktkorrespondens med civilsamhällesorganisationer, April 2021.

⁹ Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga, Mars-Maj, 2021.

¹⁰ Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga, Mars-Maj 2021; Barnombudsmannens intervjuer med barnmorskor och sjuksköterskor inom elevhälsan, januari 2021.

infört ett innehållsfilter. Denna typ av övervakning kan komma att hamna i konflikt med barn och ungas egna rättigheter till att fritt söka information om exempelvis sex och sexualitet, samt deras rätt till privatliv.

Innehållsfilter är även i sig normativa konstruktioner, vilket innebär att de bidrar till att styra förutsättningarna för barnens informationssökande. Detta kan fungera på olika sätt för olika grupper av barn. Exempelvis är de ofta inte effektiva i att filtrera material på olika språk och att deras grundinställningar ofta är heteronormativa.¹¹

3.1.1 Innehållsfiltrering i en svensk kontext

I Barnombudsmannens egen kartläggning framkommer att det finns en avsaknad av nationella och lokala utvärderingar. Vi erfar också att det finns olika motiv till att kommuner och skolor börjar använda sig av innehållsfiltrering.: Motiven kan delas in i två kategorier

- Ett övergripande beslut som gäller kommunens alla verksamheter
- Med syfte att förhindra pornografiskt och olagligt material på skolorna specifikt

Av de kommuner vi pratat med beskrivs att innehållsfilter används av vissa som ett komplement till deras ordinarie hälsofrämjande och förebyggande arbete. Ingen av de vi pratat med kan dock beskriva vilken specifik målsättning de har med innehållsfiltrering som arbetssätt eller om det följs upp. Vad Barnombudsmannen vet saknas det helt utvärderingar från nationella eller lokala aktörer om innehållsfilters effektivitet och effekter i de kommunala verksamheterna.

I Australien har näringslivet gått samman och genomför utvärderingar av olika innehållsfilter som finns på marknaden, vad Barnombudsmannen vet finns inga liknande initiativ i Sverige. Det saknas även övergripande utvärderingar av de innehållsfilter som finns på marknaden utifrån ett barnrättsligt perspektiv.¹²

3.1.2 Vad finns det för stöd i forskningen?

Trots att innehållsfilter förespråkas av en mängd barnrättsorganisationer, civilsamhällesaktörer och även i viss mån forskare, finns det mycket begränsad forskning som stödjer filters effektivitet kopplat till att begränsa barn och ungas tillgång till och exponering för pornografi (Przybylski & Nash, 2017, 2018). I vissa studier har man kunnat visa att filter riskerar att ha omvänd effekt för vissa barn. En omfattande studie visade att innehållsfilter i hemmet snarare associerades till högre sannolikhet för barn i hushållet att ha sett våldsam och sexuell material de senaste 6 månaderna (Przybylski och Nash, 2019, s. 409).

Tidiga amerikanska studier om innehållsfilter gav indikationer på att de hade positiv effekt. Exempelvis i Ybarra och kollegors studie där önskad exponering för pornografi förekom i 32 procent av hemmen där man installerat mjukvara som blockerade pop-up reklam och 25 procent i hem där man installerat innehållsfilter jämfört med 43 procent i hem där man inte hade något filter eller blockerande mjukvara (Ybarra m.fl., 2009). I studien identifierade därför forskarna att mjukvaran minskade risken för barn att exponeras för pornografi

¹¹ Detta innebär att ord som associeras med till exempel ämnen om sexuell identitet eller könsidentitet ofta filtreras bort i innehållsfilters grundinställningar. Barnombudsmannens workshopar med offentliga och civilsamhällesaktörer November-December 2020, Samverkansmöten med myndigheter, November-Maj, 2021.

¹² De innehållsfilter som finns att ladda ner eller att köpa som rekommenderas på till exempel ideella organisationers hemsidor, har enligt organisationerna inte utvärderats av dem.

oavsiktligt i åldern 10 till 15 men inte i åldern 16 till 17 (Ybarra m.fl., 2009). Viktigt att notera är att denna studie genomfördes innan barn och unga hade tillgång till egna smarta telefoner, läsplattor och inte heller egna datorer i samma utsträckning. En annan studie runt samma tid visade på liknande resultat (Wolak m.fl., 2007).

I en studie av Jones och kollegor (Jones m.fl., 2012) (data från 2010) noterade forskarna att barns oönskade exponering för pornografi (så som att råka söka på fel ord, pop-up reklam eller spam email) hade minskat med tiden. I studien föreslår forskarna att detta kan bero på att filtrering och annan mjukvara som installerats i de nätverk och enheter som barnen använder hade blivit mer effektiva. Den andra möjliga anledningen som de föreslår är att barnens tekniska kunskaper betydde helt enkelt att barnen lärt sig identifiera risker och hur man undviker oönskat material (Jones m.fl., 2012, s. 184). Men detta kan de inte veta med säkerhet utifrån hur studien är designad.

Senare studier som samlat data över tio år tillbaka i tiden visade snarare att föräldrars användande av filter inte minskade barn och ungas tillgång till pornografi och annat negativt innehåll (Przybylski och Nash, 2017; 2018). I dagsläget finns det alltså lite evidens som stödjer att filtrering i hemmet skulle vara effektiva i att begränsa barn och ungas tillgång till och exponering för pornografiskt material. Men även få studier som visar att de inte är det, även om de resultat som finns pekar på att innehållsfilter i hemmet inte får den önskade effekten.

Det finns också en avsaknad av studier som har utvärderat innehållsfilter i olika sammanhang där de används, i hemmet eller på familjens enheter, på allmänna nätverk, förskolor, skolor, fritidsgårdar, statliga institutioner och boenden där barn och unga bor eller vistas. Vad Barnombudsmannen vet saknas det helt studier eller forskning i svensk kontext som utvärderat innehållsfilter, dess effektivitet och effekter i de olika kontexter där de används. Det finns därför ett behov att genomföra systematiska utvärderingar av dessa verktyg i olika sammanhang, där man bör utgå ifrån ett barnrättsligt perspektiv.

Utifrån detta kunskapsläge drar Statens Medieråd (2020) följande slutsatser:

- "Innehållsfilter på individuella mobiler och datorer, som till exempel ska skydda barn från pornografi, tycks ha begränsad påverkan på ungdomars exponering för oönskat innehåll. Därmed riskerar de att vagga in vårdnadshavare i falsk trygghet.
- Filtren fungerar inte alltid så som det påstås. Ibland filtrerar de för mycket ibland för lite.
- Om du vill att ditt barn ska lära sig vissa värderingar, prata med barnet—även om det gäller komplexa saker som sexualitet, kroppslig integritet, samtycke och pornografi."

3.1.3 Barnrättskommitténs allmänna kommentarer

I FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr. 25 (2021) om barns rättigheter i digitala miljöer (punkt 56) framhåller kommittén att innehållskontroller såsom innehållsfilter i skolan och andra säkerhetsorienterade teknologier inte ska användas för att begränsa barns tillgång till information i den digitala miljön, utan endast att förhindra flödet av skadligt material till barn. Dessa kontroller behöver därför balansera rätten till skydd från att barns rättigheter kränks, med deras rätt till yttrandefrihet (Barnkonventionen, artikel 13) och att få sitt privatliv till fullo respekterade (Barnkonventionen, artikel 16).

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 25 (2021) uttrycker vidare att alla restriktioner på barns yttrandefrihet i digitala miljöer, så som filtrering, måste vara laglig, nödvändig och proportionerlig (punkt 59). Kommittén uttrycker att syftet med denna typ av restriktion ska

vara transparent och kommuniceras till barn på ett åldersanpassat sätt. Vidare ska denna typ av insatser kompletteras med att staten tillhandahåller information och utbildning om hur barn ska kunna utöva sina rättigheter på nätet på ett tryggt och säkert sätt (Se också Barnkonventionens artikel 17).

3.2 Åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi i en svensk kontext

Inom civilsamhället¹³ och bland politiska aktörer¹⁴ har röster höjts för att införa ytterligare juridiska och politiska åtgärder för att begränsa barn och ungas tillgång till och exponering för pornografi speciellt på internet. I en undersökning som genomförts av Kantar-Sifo på uppdrag av organisationen Unizon, där de frågat barn och vuxna om de vill ha en lagstiftning som begränsar spridning av pornografi till barn under 18 år på internet eller inte, svarade 79 procent av deltagarna i åldern 13 till 17 att de ville ha det, bland vuxna (18 till 79 år) svarade 70 procent detsamma. Speciellt yngre barn (13 till 15 år) svarar i undersökningen att de vill ha en sådan lagstiftning.¹⁵

I Barnombudsmannens egna intervjuer med barn och unga, pekades juridiska och tekniska begränsningar till barn och ungas tillgång till pornografi ut som möjliga åtgärder, även om de flesta var tveksamma till hur effektiva de skulle vara för äldre barn som aktivt söker pornografi.

3.2.1 Svensk lag och begränsningar av pornografi till barn

Svensk lag förbjuder exempelvis spridning av pornografi på offentlig allmän plats,¹⁶ eller sändning av program med pornografiska bilder på tv på tider då det finns en betydande risk att barn skulle kunna se innehållet.¹⁷ Det är också brottsligt att sprida skrifter, bilder eller tekniska upptagningar till barn och ungdomar som kan medföra allvarlig skada för deras "sedliga fostran".¹⁸ I svensk lag får en film inte godkännas för barn om den som kan vara till skada för deras välbefinnande,¹⁹ men detta omfattar endast film som visas i offentliga sammanhang, så som på bio eller på tv, alltså inte filmer som visas på internet. Den övre åldersgränsen är idag 15 år.²⁰

Statens Medieråd är den myndigheten som ansvarar för att bedöma filmers innehåll utifrån åldersgränserna 7, 11 och 15. Statens Medieråd bedömer däremot inte filmens lämplighet:

"Det finns företeelser och beteenden som av många anses anstötliga eller olämpliga, men som inte automatiskt bedöms kunna skada barns välbefinnande. Det gäller till exempel grovt språk, droganvändning, nakenhet och sex." (Statens Medieråd)

¹³ UNIZON, Porrfri Barndom, Talita, SNAF-Sexualundervisningen Ni Aldrig Fick, Sveriges Kvinnolobby.

¹⁴ 2018 presenterades motion 2018/19:1994 av Åsa Eriksson m.fl. (Socialdemokraterna) för att införa åldersverifikation av pornografiska hemsidor i Sverige. <https://data.riksdagen.se/fil/8C6594DA-92DC-4583-9DC1-1A398BFEB6F1> Denna besvarades i Konstitutionsutskottets betänkande 2018/19:KU29 där motionen avsågs.

¹⁵ I undersökningen ställdes frågan "Vill du ha lagstiftning som begränsar spridningen av pornografi till barn under 18 år på internet, eller vill du inte det?" Med begränsad spridning uppgavs att man menade exempelvis att det ska vara åldersgräns för webbsidor med pornografiskt material.

¹⁶ 16 kap. 11 § Brottsbalken (1962:700)

¹⁷ 5 kap. 2 § Radio- och tv-lag (2010:696)

¹⁸ 16 kap. 12 § Brottsbalken (1962:700)

¹⁹ 5 § Lag (2010:1882) om åldersgränser för film som ska visas offentligt.

²⁰ 6 § Lag (2010:1882) om åldersgränser för film som ska visas offentligt

Alla har frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor och frihet att inhämta, ta emot upplysningar och i övrigt ta del av andras yttranden.²¹ Yttrande- och informationsfriheten får begränsas, men bara för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och bara om begränsningen inte går utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till dess syfte och så länge den inte utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen.²²

Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) ger den enskilde en rätt gentemot det allmänna att i bl.a. ljudradio, tv och vissa liknande överföringar offentligen uttrycka tankar, åsikter och känslor och i övrigt lämna uppgifter i vilket ämne som helst.²³ Enligt 3 kap. 12 § första stycket YGL ges dock en möjlighet att i lag eller föreskrift meddela straff och särskild rättsverkan för den som på allmän plats visar pornografiska bilder, eller sprider tekniska upptagningar till barn och ungdomar som de kan ta skada av.

Exempel på sådan reglering är att den som på eller vid allmän plats genom skyltning eller annat liknande förfarande förevisar en pornografisk bild på ett sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt döms för otillåtet förfarande med pornografisk bild till böter eller fängelse i högst sex månader.²⁴ Detsamma gäller den som skickar pornografiska bilder via posten till någon som inte beställt dem. Den som bland barn och unga sprider en skrift, bild eller teknisk upptagning som genom sitt innehåll kan verka förråande eller medföra allvarlig skada för de ungas sedliga fostran, döms för förledande av ungdom till böter eller fängelse i högst sex månader.²⁵

Program med ingående våldsskildringar av verklighetstrogen karaktär eller med pornografiska bilder som sänds i tv ska föregås av en varning som visas löpande under hela sändningstiden. Program med sådant innehåll får inte sändas eller tillhandahållas på en tid eller sätt då det löper risk att barn kan se programmet.²⁶ Denna begränsning gäller därför visning av pornografiskt material på tv men inte på internet.²⁷

I förarbetena till lagen (2010:882) om åldersgränser för film som ska visas föreslog utredaren ett avskaffande av filmcensuren för vuxna men ett förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan. Utgångspunkten var att lagstiftningen och förebyggande insatser skulle anpassas till utvecklingen av nya medier och nya medievanor.²⁸

I uppdraget ingick att identifiera behovet av att:

- skydda barn och unga mot skadligt medieinnehåll,
- skydda barn och unga mot skadlig mediepåverkan,

²¹ 2 kap. 1 § regeringsformen (RF)

²² 2 kap. 20–23 §§ RF

²³ 1 kap. 1 § första stycket YGL

²⁴ 16 kapitel 11 § Brottsbalken

²⁵ 16 kap. 12 § Brottsbalken

²⁶ 5 kap. 2-3 § radio- och tv-lagen. Granskningsnämnden för radio och tv ska anmäla till Justitiekanslern om den finner att en sändning eller ett tillhandahållande innehåller våldsskildringar eller pornografiska bilder i strid med 5 kap. 2 §,

²⁷ Enligt Konstitutionsutskottets betänkande 2008/09: KU18 meddelade utskottet att "det är viktigt att samhället på olika sätt försöker motverka pornografi, men detta borde enligt utskottets mening inte i första hand ske genom ytterligare inskränkningar av den grundlagsfästa tryck- och yttrandefriheten." Detta var i svar på frågan om motorburen reklam för porrklubbar. "Utskottet betonade även vikten av att arbeta med opinionsbildning för att på sikt skapa värdefulla attitydförändringar." I 2009/10:KU14 ansåg utskottet att "tvingande bestämmelser med krav på internetleverantörer åläggs att blockera websidor med visst innehåll svårigen låter sig förenas med den grundlagsskyddade informationsfriheten och den svenska tryck- och yttrandefriheten." Detta gällande skärpt innehållsansvar för internetoperatörer för att skärpa kampen mot barnpornografi.

²⁸ SOU 2009:51 *Avskaffande av filmcensuren för vuxna, men förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan* s.19

- kartlägga de insatser som fanns för att minska riskerna för skadlig mediepåverkan på barn och unga
- samt analysera vilka insatser som behövdes.

I direktivet gavs inte någon specifik begreppsdefinition av vad som ansågs vara skadligt medieinnehåll eller skadlig mediepåverkan. Utredaren uppfattade begreppet skadligt medieinnehåll som:

*"... inte endast olagligt material utan även annat innehåll som kan vara skadligt, främst vissa våldsskildringar och pornografi"*²⁹

Skadlig mediepåverkan uppfattades av utredaren även innefatta:

"den påverkan den enskilde utsätts för genom att medierna används som ett redskap vid mobbning, hot, förtal och andra kränkningar, bedrägerier, integritetsintrång och grooming" (harmful conduct)³⁰

Enligt betänkandet bedömer utredaren att *självreglering* är den strategi som är bäst med barnkonventionens syften i artikel 17, artikel 13 punkt 2 och artikel 18. Enligt detta resonemang är det därför föräldrars och samhällets ansvar att bistå barnet så att de har tillräckligt med information om olika medier och användning av dessa. Det innebär även att företag är ansvarsbärande i att vidta åtgärder för att skapa goda förhållanden inom det område där de verkar. Vidare anger utredaren att:

*"Andra åtgärder kan vara upprättande av etiska regler, skapande av varningssystem eller filtersystem som begränsar barns tillgång till visst innehåll."*³¹

Men framhöll även att:

*"Samtidigt är det så att det inte är möjligt eller ens önskvärt att skydda barn och unga enbart genom att på olika sätt filtrera det utbud av medieinnehåll som finns. I stället bör den största insatsen läggas på att ge barn och unga nödvändiga verktyg för att hantera sin mediesituation."*³²

Utredaren framhåller barns rätt till informationsfrihet och yttrandefrihet som en central utgångspunkt i arbetet med att skydda barn från skadligt medieinnehåll och mediepåverkan (SOU 2009:52).

Lag (2020:875) om ändring i radio- och tv-lagen (2010:696)

EUs AV-direktiv (direktiv om audiovisuella medietjänster) är genomfört i Sverige främst genom radio- och tv-lagen, med regler om tv och beställ-tv. Bestämmelserna handlar bland annat om utformning av reklam, annonsmängd och placering av annonser, skydd av minderåriga och bestämmelser om innehåll som uppmanar till hat. Direktivet har nyligen justerats, vilket krävde ändringar i radio- och tv-lagen som är väsentliga för aktörer som ansvarar för digitala plattformar. Ett nytt kapitel om videodelningsplattformar³³ har därför

²⁹ SOU 2009:51 s. 189

³⁰ SOU 2009:51 s. 190

³¹ SOU 2009:51 s. 198.

³² SOU 2009:51 s. 199.

³³ Detta omfattar svenska videodelningsplattformar och definieras som "tjänster där användare laddar

införts i lagen. Där ställs krav på att en leverantör av en videodelningsplattform ska vidta lämpliga åtgärder: användargenererade videor, tv-program eller audiovisuella kommersiella meddelanden med ingående våldsskildringar av verklighetstrogen karaktär eller med pornografiska bilder ska inte tillhandahållas på ett sådant sätt att det finns en betydande risk för att barn kan se dessa, om det inte av särskilda skäl ändå är försvarligt. Leverantören ska även vidta åtgärder så att sådana videor, tv-program och meddelanden inte har ett innehåll som avses bland annat i brottsbalkens bestämmelser om olaga hot, uppvigling, hets mot folkgrupp, olaga våldsskildring och barnpornografibrott.³⁴

Tilläggen i lagen lyder därför:

9a kap. Videodelningsplattformar

Skydd av barn

- 1 § En leverantör av en videodelningsplattform ska vidta lämpliga åtgärder så att användargenererade videor, tv-program och audiovisuella kommersiella meddelanden med ingående våldsskildringar av verklighetstrogen karaktär eller med pornografiska bilder inte tillhandahålls på ett sådant sätt att det finns en betydande risk för att barn kan se dessa, om det inte av särskilda skäl ändå är försvarligt. Lag (2020:875).
- 2 § Personuppgifter som samlats in eller på annat sätt genererats av leverantörer av videodelningsplattformar för att uppfylla kravet på åtgärder enligt 1 § får inte behandlas för kommersiella ändamål. Lag (2020:875).

Dessa ändringar trädde i kraft i december 2020.

3.3 Internationella exempel på politiska och juridiska åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi

Det finns ett flertal internationella exempel på politiska och juridiska åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi. Här nedan redogör vi för exempel på åtgärder i Storbritannien, Tyskland och Australien framförallt. Vi sammanfattar även exempel från andra länder.

3.3.1 Åldersverifiering för att begränsa barns tillgång till pornografi

Ett antal länder har infört politiska och juridiska åtgärder samt infört lagstiftning för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi på internet på olika sätt.³⁵

upp rörlig bild som till exempel videor på en plattform”.

³⁴ I SOU 2019:39 ”En moderniserad radio- och tv-lag- genomförande av ändringar i AV-direktivet argumenterade utredaren följande:

”Utredningens förslag till genomförande innebär att bestämmelser om videodelningsplattformar och leverantörer av sådana tjänster införs i radio- och tv-lagen och samlas i ett nytt kapitel. Bestämmelserna innebär bl.a. att leverantörer av videodelningsplattformar ska SOU 2019:39 Sammanfattning 23 vidta lämpliga åtgärder för att skydda barn från ingående våldsskildringar och pornografiska bilder. Leverantörer av videodelningsplattformar ska också vidta lämpliga åtgärder för att skydda allmänheten från innehåll som uppenbart är sådant som avses i brottsbalkens bestämmelser om olaga hot, uppvigling, hets mot folkgrupp, barnpornografibrott samt bestämmelsen om offentlig uppmaning i lagen (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet.”

³⁵ Följande länder har totalförbud mot pornografi:

Vissa av dessa åtgärder har riktat sig mot att begränsa minderåriga personers tillgång till pornografiskt material på nätet genom så kallade *åldersverifieringssystem* och att den privata sektorn hålls ansvariga att säkerställa att barns tillgång till pornografi begränsas.

I Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 25 om barns rättigheter i digitala miljöer omnämns åldersverifiering (punkt 114). Kommittén menar att robusta åldersverifieringssystem ska användas för att förhindra att barn får tillgång till produkter och tjänster som är olagliga för dem att äga och använda. Med skadliga varor pekar kommittén på vapen, droger, eller tjänster som exempelvis nätkasinon eller andra spel för pengar, men inte explicit på pornografi.

Här nedan fördjupar vi oss i tre fallstudier av länder som kommit långt i sitt arbete kring åldersverifiering (Storbritannien, Tyskland och Australien). Följande del av rapporten synliggör de resonemang som lagstiftare fört för åtgärdernas införande men belyser även de utmaningar och den kritik som de mött på vägen. Vi gör även en sammanfattning av andra relevanta sammanhang där liknande åtgärder planeras eller genomförs.

3.3.2 Storbritannien

I denna del presenteras Storbritanniens arbete med att införa policy och lagstiftning för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi på internet. Eftersom Storbritannien ofta pekas ut som föregångare inom detta område så redogör vi i denna del för de utmaningar som Storbritannien stött på i detta arbete samt för den kritik som lyfts i det brittiska sammanhanget.

Storbritannien har genomfört en rad juridiska och politiska åtgärder för att begränsa barns tillgång till pornografi, vilket har fått stor internationell uppmärksamhet och gjort att Storbritannien också blivit en förebild för andra länder att genomföra liknande åtgärder.³⁶

År 2013 förhandlade regeringen i Storbritannien med internetleverantörer och mobiloperatörer för att implementera "familjevänlig" innehållsfiltrering på internetabonnemang och telefonabonnemang genom frivilliga "codes of practice" (ungefär: uppförandekoder). Mobiloperatörer gick samman och införde automatiska innehållsfilter för pornografiskt material på mobiltelefoner (Przybylski & Nash, 2018; Romney, 2020).

Internetleverantörer som står för en majoritet av offentliga wi-fi nätverk har även installerat innehållsfilter på nätverk som barn kan tänkas ha tillgång till. Företag tog sig an detta på olika sätt, vissa genom "opt-out" system, där innehållsfiltret är automatiskt installerat på abonnemang och måste stängas av av en vuxen. Därmed behöver deras kunder oundvikligen ta beslut om innehållsfiltrering (Romney, 2020; Yar, 2019).³⁷ Även om inte det inte finns en politisk strategi så finns dessa funktioner tillgängliga även i svensk kontext med liknande "opt-in" "opt-out" lösningar för sina familjeabonnemang.

I Storbritannien har nu organisationer och leverantörer fram till september 2021 på sig att förbereda för "the Age Appropriate Design Code"³⁸ detta innebär bland annat att leverantörer behöver införa automatiska "opt-out" system som filtrerar bort skadligt material, däribland

³⁶ Till exempel Australien, Polen, Frankrike, Tyskland.

³⁷ Exempelvis Sky Broadband som såg den största andelen nya kunder som utnyttjade den "familjevänliga" filtreringen jämfört med företag som inte använde "opt-out" modellen.

³⁸ Information Commissioner's Office, "Age appropriate design: a code of practice for online services" Code Standards: <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/key-data-protection-themes/age-appropriate-design-a-code-of-practice-for-online-services/code-standards/>

pornografi. Men även att det ska vara synligt för barn när föräldrakontroller och övervakning har aktiverats.

2017 införde Storbritannien "*the Digital Economy Act (DEA)*" som i steg 3 avsåg att införa obligatorisk åldersverifiering på kommersiella pornografiska internetsidor, för att begränsa tillgången till dessa plattformar till personer över 18 år. DEA innehöll ett åldersverifieringssystem samt ett system för att se över dess implementering och juridiska tillämpning. Den nya lagstiftningen införde följande:

- Krav på kommersiella pornografiska sajter att införa system för att försäkra sig om att personer som besöker deras sidor är över 18 år.
- En kontrollfunktion för åldersverifieringssystemet som skulle se över dess tillämpning, British Board of Film Classification (BBFC)³⁹ utsågs som ansvarig myndighet för att genomföra denna roll. Rollen innebar att BBFC skulle ta fram riktlinjer för pornografiska hemsidor rörande tillämpning av åldersverifiering; ta fram riktlinjer för vilka sajter som karakteriseras som "kommersiella" och som därmed anses omfattas av lagstiftningen; samt ansvar att tillämpa straffåtgärder för de som inte inför åldersverifiering.

Denna lagstiftning har försenats flera gånger, slutligen frångåtts och har stött på mycket kritik på vägen (Burgess, 2019; Yar, 2019). Än idag har inte åldersverifieringssystemet, som avsågs i DEA steg 3, implementerats utan Storbritannien gjorde avsteg från den nya lagen och antog istället fram en ny helhetsomfattande policy i 2019 "*Online Harms White Paper*"⁴⁰ som omfattar regeringens nya Online Harms Regime (OHR). Genom denna ville regeringen på ett mer övergripande sätt reglera internet. Med denna OHR ämnar regeringen införa en bredare skyldighet för privata aktörer så som internetleverantörer, ägare av plattformar och sociala medier att införa regler som skyddar barn, inte bara pornografiska plattformar genom ett så kallat "statutory duty of care" ämnat att skydda användare och att öka transparens och tydliggöra privata aktörers ansvar och skyldigheter att minimera skada och skydda användare (Waterson, 2019; Martellozzo et al., 2020; Romney, 2020).⁴¹ Detta innefattar ansvarsfull digital design för att säkerställa barns skydd i digitala miljöer.⁴²

OHR identifierar barn och ungas exponering för pornografi som en "online harm". OHR "codes of practice" kommer troligen att innehålla direktiv om åldersverifiering, varningsmeddelande om innehåll, filtrering och blockering av olämpligt material, barnspecifika kontointställningar, användarvillkor, system för att anmäla olämpligt innehåll, system för att anmäla nedtagning av innehåll, och rekommendationer för företag på hur de ska agera för att effektivt hantera när en skada sker (Romney, 2020, s. 38). Utöver det tros steg tre av DEA införas i någon form genom den nya regimen. Storbritanniens regering hade som syfte att ta fram en plan för att införa ett systematiskt och brett skydd på internet med denna nya OHR, men den har kritiserats för att just vara för omfattande och inte tillräckligt specifik (Nash, 2019).

³⁹ I Sverige utför Statens Medieråd en liknande funktion då de är myndigheten som sätter åldersgränser för filmer.

⁴⁰ <https://www.gov.uk/government/consultations/online-harms-white-paper>

⁴¹ Kostnaden för att införa DEAs åldersverifieringssystem beräknades till £72,300,000, vilket innefattar en beräknad kostnad av statens kostnader och företagens kostnad för implementering:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/538426/2016-06-06_Age_verification_impact_assessment_1.pdf

⁴² Se Barnombudsmannens förslag om ansvarsfull design i Vägledningen:

<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/2019/ny-vagledning-ska-starka-barns-och-ungas-rattigheter-pa-natet/>

Kritik mot DEAs åldersverifieringssystem

De åldersverifieringsmetoder och teknologier som finns tillgängliga på marknaden i Storbritannien idag är främst kopplade till olika former av kommersiella och monetära handlingar och transaktioner på internet, samt att få tillgång till vissa tjänster eller aktiviteter så som online-casinon. Dessa metoder och teknologier är i sin enklaste form att en hemsida ber besökaren att ange sin ålder. Verifieringsmetoder är ofta kopplade till bankinformation eller kreditkortsuppgifter för att en användare eller kund ska kunna autentisera sin ålder. Användare kan då ta sig runt detta genom att använda en förälders kreditkortsuppgifter exempelvis (Romney, 2020; Yar, 2019)

Denna typ av system har kritiserats för att på detta sätt ge pornografisajter tillgång till användares privata information genom att vara kopplade till kreditkort för att detta möjliggör att sexuella preferenser och praktiker kan kopplas till en individ. Detta har gett upphov till oro att den typen av information skulle kunna läcka eller användas på oetiskt sätt då de delas med en tredje part (Romney, 2020, Yar, 2019).

Men DEA föreslog åldersverifiering genom en tredje part och inte genom den pornografiska sidan direkt för att kunna möta denna oro om skydd av användares privatliv. På detta sätt var det tänkt att kommersiella pornografiska sajter skulle kunna införa åldersverifieringssystem utan att själva hantera användares privata information (Yar, 2019). Genom dessa tredje-parts lösningar ska användare kunna verifiera sin identitet och ålder på olika sätt (Gallagher, 2019, Burgess, 2019).

Enligt BBFCs hemsida (2018) så avsågs först och främst att göra kontroller på hemsidor med mycket trafik och sedan tillslag mot även mindre hemsidor för att kontrollera tillämpning av åldersverifiering. De straffåtgärder som togs fram var ämnade att begränsa tillgången till hemsidan genom en rad olika metoder, att sökmotorer skulle begränsa möjligheten att söka på hemsidan; att andra internetoperatörer som tillhandahåller exempelvis betalningsmöjligheter för kunder skulle dras in m.m. Alltså att dessa åtgärder skulle störa och begränsa hemsidornas aktiviteter (Yar, 2019).

Kritiken mot detta system riktar sig delvis till att den inte lyckas begränsa en särskilt stor del av det pornografiska materialet som finns tillgängligt på nätet, eftersom att den endast täcker "kommersiella pornografiska sajter" samt att det pornografiska innehållet måste utgöra mer än två tredjedelar av innehållet på hemsidan för att täckas in av DEA. Därför täcks inte innehåll som läggs upp av användare, exempelvis på sociala medier, bloggar eller liknande, om detta material inte laddats upp av plattformen själva. Det täcker inte heller material som finns tillgängligt via delningsplattformarna, där de allra största mängderna pornografi delas, inte minst övergreppsmaterial (Romney, 2020; Yar, 2019).

Åldersverifieringssytemen på kommersiella plattformar har stora brister, då användare lätt kunnat ta sig runt dessa system på olika sätt (Waterson, 2019; Yar, 2019) delvis genom att använda någon annans identitet, alternativt att använda VPN lösning för att kringgå åldersverifieringssytemen som är inställda på användare med en Brittisk IP-adress (Burgess, 2019; Yar och Steinmetz, 2019).⁴³ Däremot har vissa experter pekat på att unga användare inte använder VPN-lösningar så ofta (Nash m.fl., 2016). Detta kan även lösas genom att plattformar installerar mjukvara för att blockera användare som använder VPN lösningar.

⁴³ MindGeek det största enskilda ägaren av plattformar som tillhandahåller pornografiskt material på nätet, med hemsidor som Pornhub, Youporn, Redtube, tube8 och xtube som tillsammans har hundratals miljarder tittningar per år (Brenton, 2018). MindGeeks valda leverantör av åldersverifiering är deras egna företag AgeID.

DEA har kritiserats för att innebära en förflyttning (displacement) av pornografikonsumtion mot piratkopierat material och mot oreglerade plattformar, och därmed ser vissa forskare en risk att ett sådant system skulle innebära att vissa konsumenter som aktivt söker pornografiskt material snarare skulle komma i kontakt med mer nischat och våldsamt material än om de hade tillgång till mer kommersiella plattformar (Martellozzo m.fl., 2020; Yar, 2019). Storbritanniens "Government Department of Media Culture and Sport" har i sin egen utvärdering av de tilltänkta riktlinjerna identifierat att barn på detta sätt riskerar att komma i kontakt med extremt och olagligt material som de annars inte hade kommit i kontakt med (DCMS, 2018, s. 15).

Den stora kritiken som dock kvarstår är att systemet så som det var tänkt i DEA inte skulle lyckas med att avsevärt begränsa barn och ungas tillgång till och exponering för pornografiskt material som finns tillgängligt på nätet, samt att det för med sig risken att öka barns tillgång till olagligt och extremt material. Civilsamhällesorganisationer har argumenterat att DEA inte hade i syfte att begränsa tillgång till allt pornografiskt material, utan att det var en början som skulle inneburit att minska barns oavsiktliga exponering eller slentrianmässiga exponering för pornografi, speciellt bland yngre barn (Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020).

BBFCs egna experter har pekat på att man i DEA misslyckats med att täcka in skydd av användares privata information, samt att man misslyckats med att förmedla den bakomliggande tanken med att skydda barn (Erratt citeras i Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020).

En till kritik som lyfts mot DEA är att den inte omfattade sociala medier eller andra aktörer som inte faller inom definitionen av kommersiella pornografiska sidor, vilket innebär att man skulle misslyckas att begränsa pornografiskt material som finns tillgängligt via sociala medier, sökmotorer, nätspel och sökmotorer (Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020).

Experter har även pekat på problematiken i Storbritannien att det inte finns ett enhetligt system för åldersverifiering (Romney, 2020; Yar, 2019). Intresseorganisationer och civilsamhällesaktörer i Sverige har lyft att i Sverige så finns ett enhetligt system för åldersverifiering i form av Bank-ID (Barnombudsmannens workshopar och intervjuer, November, 2020). Dock har samma typ av kritik lyfts mot att detta system skulle vara integritetskränkande för användarna och utgöra en säkerhetsrisk då bankerna som hanterar den personliga informationen därmed skulle få tillgång till privatpersoners sexuella beteenden och preferenser vilket är känsliga uppgifter.

3.3.3 Tyskland

Under tysk lagfår pornografiskt material endast delas på internet om man har på tekniskt eller annat sätt säkerställt att materialet inte är tillgängligt för personer under 18 år.⁴⁴ Den som bryter mot lagen begår ett brott som kan ge upp till ett års fängelse. Detta kan säkerställas genom åldersverifiering. Enligt den Tyska modellen måste åldersverifieringen identifiera individen och identifiera individens ålder vid varje besök på plattformen.⁴⁵

Kommissionen för skydd av unga i media (Kommission für Jugendmedienschutz (KJM)/Commission for the Protection of Minors in the Media)⁴⁶ ser över olika

⁴⁴ Tyska straffrätten: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1685;

⁴⁵ Freiwillige Selbstkontrolle Multimedia-Diensteanbieter, "Expert Knowledge", "Technical Child Protection": https://www.fsm.de/en/parental-control#E2_1

⁴⁶ Tyskland har totalt 14 mediarelaterade myndigheter. <https://www.die-medienanstalten.de/en/>

åldersverifikationsteknik och tjänster och har publicerat en lista av godkända åldersverifikationstjänster.⁴⁷

Ansvar för att skydda barn och unga från olämpligt eller skadligt material faller därför på plattformsägaren i de fall då plattformen tillhandahåller innehållet, men i fall där plattformen huvudsakligen innehåller användarproducerat innehåll så blir det företaget som tillhandahåller tillgången till plattformen som blir ansvarig (Romney, 2020). Ansvar är dock inte tydligt gällande plattformar som har många användningsområden och ger tillgång till olika former av material, så som sociala medieplattformar. Därför införde Tyskland en ny lag 2017 som kräver att sociala medieplattformar med fler än två miljoner användare i Tyskland ska införa en klagomålsmekanism som möjliggör för användare att anmäla misstänkt olagligt innehåll.⁴⁸ Dessa klagomålsmekanismer har dock inte varit så effektiva i att begränsa olämpligt material utan plattformar har endast tagit ner material som varit olagligt, vilket har inneburit att 70 procent av anmälningar inte lett till en åtgärd.⁴⁹

Tyskland har ett system av reglerad självreglering där staten inför lagen och tillhörande strukturer, sedan införs lagen av certifierade självregleringsorganisationer som agerar självständigt och bedriver påverkansarbete mot sina medlemmar.⁵⁰

År 2019 presenterades ett nytt lagförslag för att stärka ungas skydd på nätet (Youth Protection Act/Jugendschutzgesetz (JuschG)) och antogs av det Tyska parlamentet våren 2021 (Croll, 2021). Den nya lagen innebär att plattformar blir ansvariga att införa förebyggande insatser för att motverka kontakt- och interaktionsrelaterade risker som barn och unga möter på internet.⁵¹

3.3.4 Australien

Australien har likt Tyskland ett decentraliserat system. I Australien arbetar regeringen och myndigheter i tätt samarbete med industrin för att ta fram ett gemensamt ramverk detta kallas för "the Communications Alliance" (CA).⁵² I CA finns stora aktörer inom industrin representerade som exempelvis Apple, Amazon, och Google Australien. Denna tar fram frivilliga riktlinjer för industrin. Australiens "online Content Sceme" (OCS) innebär ett användardrivet system genom olika klagomöjligheter för att skydda barn och unga från olagligt och skadligt innehåll, det finns parallella klagomålssystem som drivs av staten och industrin (Romney, 2020).

Inom det statliga systemet bedömer då en "eSafety Commissioner" om ett visst anmält innehåll är förbjudet enligt Australiens filmklassificeringsregler. Om materialet anses vara förbjudet för personer under 15 år ska endast personer med speciell tillgång kunna ha tillgång till materialet. Liknande det Tyska systemet får exempelvis pornografiskt material endast finnas tillgängligt inom stängda/begränsade system, en sådan begränsning kan innebära åldersverifiering.⁵³ Om det otillåtna innehållet tillhandahålls av en plattform i Australien kan eSafety Commissioner begära att innehållet tas ner. Om innehållet finns på en plattform utanför Australien kan hemsidan hamna på en svart lista och kan då komma att filtreras bort

⁴⁷ Se listan här: <https://www.kjm-online.de/aufsicht/technischer-jugendmedienschutz/unzulaessige-angebote/altersverifikationssysteme>

⁴⁸ Netzdurchsetzungsgesetz, NetzDG: <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=1245>

⁴⁹ Nele Achten, Social Media Content Moderation: The German Regulation Debate, LAWFARE (Dec. 21, 2018), <https://www.lawfareblog.com/social-media-content-moderation-german-regulation-debate>.

⁵⁰ Läs om detta här: <https://www.fsm.de/en/online-youth-protection>

⁵¹ Läs om detta här: https://www.fsm.de/de/stellungnahmen#E6_2

⁵² Communications Alliance Ltd., "Guide for internet users":

https://www.commsalliance.com.au/Activities/ispi/guide_for_consumers#how_does_co_reg_work

⁵³ Läs lagen här: https://www.legislation.gov.au/Details/C2018C00375/Html/Volume_2#_Toc524962225

i olika innehållsfilter (Romney, 2020). Denna "Online Content Scheme" anses effektivt för hemsidor som har sitt säte inom Australien, men har begränsad effekt för de utanför (Briggs, 2018). En utvärdering lyfter också att man kunnat se en minskning av otillåtet och olagligt material på hemsidor inom Australien men en ökning av sådant material på hemsidor som har sitt säte i andra länder (Briggs, 2018).

"Family Friendly Filter Program" är ett initiativ startat av industrin i Australien och administreras av CA. Enex testlab testar filters effektivitet och certifierar tjänster som anses uppfylla programmets riktlinjer.⁵⁴ Men det saknas utvärdering för dess övergripande påverkan på exponering och konsumtion av pornografi bland barn och unga.

Regeringen presenterade ett nytt lagförslag (Identity-Matching Services Bill) 2019 som föreslår införandet av identitets-matchningstjänster för verifiering av användares identitet på hemsidor och sociala medieplattformar.⁵⁵ Detta skulle möjliggöra för myndigheter att samla och använda identitetsrelaterad information i syfte att främja införandet av identitetsmatchning utifrån "facial recognition technology" för att bekräfta en persons identitet.

I en ny utvärderingsstudie genomförd på uppdrag av Australiens parlament "Protecting the Age of Innocence" (Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020) framhålls åldersverifiering som en viktig åtgärd för att begränsa barn och ungas exponering för pornografi på nätet även om det idag saknas praktiska exempel på dess effektivitet. I rapporten rekommenderar man att Australien ska leda utveckling av implementeringen av åldersverifiering, detta speciellt då Storbritannien misslyckats med implementeringen av åldersverifiering.

3.3.5 Andra länder som arbetar för att införa åldersverifiering

I Frankrike finns ett lagförslag för att ändra lagen för att kriminalisera kommersiella pornografiska sidor som inte inför åldersverifieringssystem. Efter påtryckningar av regeringen och hot om tvångsåtgärder så som en juridisk skyldighet att införa automatiska innehållsfilter, har mobil- och internetleverantörer, sökmotorer, aktörer inom porrindustrin och IT-företag⁵⁶ i januari 2020 skrivit under ett initiativ att skydda barn från pornografiskt material på internet. De utlovar detta genom att mobil- och internetleverantörer ska erbjuda olika föräldrakontroller kopplat till de enheter och abonnemang de säljer, samt att sökmotorer förbjuder sponsrade reklamänkar till pornografiska hemsidor att riktas mot personer under 18 år (Kahn, 2020)

Inspirerade av Storbritanniens försök att införa åldersverifiering för pornografiskt material på internet, håller även Polen på att ta fram förslag på en ny lagstiftning som innehåller åldersverifiering (Romney, 2020).⁵⁷

Sydafrika har infört lagstiftning om åldersverifiering av pornografi och utvecklar ett ramverk för att se efter dess efterlevnad.

Kanada har inte infört åldersverifiering trots att stora aktörer inom porrindustrin har sitt säte där så som MindGeek.

⁵⁴ Läs mer om detta här: <https://testlab.com.au/family-friendly-filter/#:~:text=The%20Family%20Friendly%20Filter%20is,filters%20available%20for%20Australian%20families.>

⁵⁵ https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Bills_Legislation/Bills_Search_Results/Result?bld=r6387;

⁵⁶ SnapChat, sökmotorer som Google och Qwant, Samsung, och porrproducenter.

⁵⁷ Läs även mer här: <https://opornografii.pl/files/attachments/79681934-1beb-11ea-b223-0200000b7fd7/projekt-przepisow.pdf>

I USA har lagförslag presenterats för att införa åldersverifiering i kongressen men dessa har misslyckats att godkännas i parlamentet (HR 4059, the Online Age Verification and Child Safety Act).

3.4 Reflektioner om metoder och arbetssätt för att begränsa barns tillgång till pornografi

Denna del av metodinventeringen har redogjort för olika politiska och tekniska initiativ som utvecklats i jämförbara politiska kontext och som haft till syfte att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi, främst med koppling till internet. Dessa har dock kantats av olika utmaningar i implementering samt har effekten av dessa olika tekniska och politiska lösningar varit svåra att mäta.

Här nedan följer några reflektioner om åldersverifiering och innehållsfiltrering som metoder och arbetssätt för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi.

Länder som kommit längst i att införa åldersverifiering för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi är Storbritannien och Australien. Även om dessa länder inte än har lyckats implementera dessa system så har de gjort ett gediget förarbete som finns att tillgå för lagstiftare i andra länder som vill studera vilka brister och utmaningar deras implementeringsförsök stött på (se Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020). Experter inom dessa länder samt politiska instanser och myndigheter fortsätter identifiera åldersverifiering som ett viktigt verktyg i framtida insatser för att begränsa barns tillgång till pornografi. Samtidigt, saknas fortfarande exempel på dess effektiva implementering.⁵⁸ Därför vet vi i dagsläget inte vilken effekt de kommer att få i framtiden. Andra länder så som Polen och Frankrike har också visat intresse att införa liknande system inspirerade av Storbritannien (Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020). Än så länge känner Barnombudsmannen inte till något land som infört ett övergripande system för obligatorisk åldersverifiering för pornografiskt material som vunnit laga kraft.

I en utvärderingsrapport som genomfördes på uppdrag av Australiens parlament i 2020 noteras att:

“An effective regime will require robust standards for privacy, safety, and security, broad understanding and acceptance among the community, support from the adult industry and age-verification providers, and a well-resourced regulator with appropriate powers.” (Parliament of the Commonwealth of Australia, 2020)

I samma rapport rekommenderas att åldersverifiering bör ingå i ett bredare holistiskt arbete för att bemöta de risker och skador som exponering för och konsumtion av pornografi kan medföra för barn och unga.

De åtgärder för att begränsa barn och ungas tillgång till pornografiskt material som redovisats belyser något mer, det belyser staters vilja att skydda barn från material som de anser att barn tar skada av, och därför behöver begränsas. Detta är därför också en symbolisk politisk handling som ämnar signalera statens identifiering av att skydda barn och unga från skadlig mediepåverkan, dessa politiska initiativ har också påverkat näringslivet att agera för att stärka barns skydd mot exponering för pornografi.

⁵⁸ Ett exempel som ofta används för att belysa goda exempel på åldersverifiering är online casinon, där användare behöver använda sig av olika åldersverifieringssystem för att få tillgång till tjänsten, dock lyfts att online casinon inte utgör samma typ av känsliga data som konsumtion av pornografi.

3.4.1 Strukturella implikationer

Översikten av olika länders juridiska och politiska åtgärder och försök till att införa åtgärder, belyser att de innebär stora investeringar och kräver införandet av gedigna strukturer för att se efter implementeringen av politiska åtgärder och lagar. Annars riskerar dessa typer av åtgärder att vara verkningslösa alternativt skapa oönskade eller till och med motsatta effekter. Det kan exempelvis röra sig om införandet av nya myndigheter för att överse det kontinuerliga arbetet med att ta fram riktlinjer, som har kontrollerande funktioner för att bedöma privata aktörers efterlevnad av lagen eller riktlinjerna som införts.

3.4.2 Samverkan/samarbete med industrin

Det framkommer också i den här metodöversikten att juridiska åtgärder kräver ett tätt samarbete med näringslivet delvis för att ta fram relevanta riktlinjer, för att diskutera metoder och teknik, för utvärdering av tekniska lösningar, samt för att bedriva påverkansarbete. I vissa fall som vi sett har näringslivet tagit stort ansvar i att etablera funktioner och system för att se till efterlevnaden av de regler, lagar och riktlinjer som finns genom så kallade självregleringssystem.⁵⁹ Industrin tillhandahåller också experter för att rådgöra regeringar och beslutsfattare om frågor om tekniska lösningar och relevanta riktlinjer.

En viktig del i införandet av dessa åtgärder som ämnar skydda barn och unga från skadlig mediepåverkan, däribland pornografi, verkar vara att:

- 1) hålla industrin och privata aktörer ansvariga för att skydda barn och unga inom ramen för sina verksamheter, genom tvingande juridiska åtgärder och genom självreglering;
- 2) samarbeta med industrin kring att ta fram tekniska lösningar, att bedriva påverkan på relevanta aktörer inom näringslivet, och att ta fram relevanta och genomförbara riktlinjer.

3.4.3 Systematiskt arbete och utvärdering

En viktig aspekt som verkar mindre systematiskt antagen i samband med dessa typer av åtgärder är robusta system och rutiner för utvärdering av deras effektivitet (se till exempel Briggs, 2018). Politiska och juridiska åtgärder som ämnar skydda barn från skadligt material behöver utvärderas kontinuerligt, detta innebär att man måste ha tydliga syften och mål med dessa åtgärder som sedan kan utvärderas. Utvärderingar behöver också identifiera eventuella risker och negativa effekter som kan följa med de åtgärder som införs. Dessa behöver utvärderas och vägas mot de mätbara positiva effekterna. Det kan sägas gälla både för de mer omfattande förändringar som sker på nationell nivå, men följer även för åtgärder som införs på lokal nivå—som införande av exempelvis innehållsfiltre i kommunala verksamheterna—samt på individnivå.

⁵⁹ Till exempel Tyskland.

3.4.4 Teknisk innovation

Experter pekar även på att investeringar i teknisk innovation är en central del i att ta fram effektiva tekniska lösningar för att begränsa barn och ungas tillgång till vissa former av internetmaterial (Nash et al, 2018; Martellozzo et al., 2020). Om den här typen av tekniska lösningar ska användas bör de utvecklas i samarbete med barn och unga, samt grundas i kunskap om ungas beteenden och mediekonsumtion. Denna översikt har visat att de tekniska lösningar som finns att tillgå idag, i bästa fall erbjuder ett begränsat skydd för barn och unga, och vi saknar robust evidens för att peka oss i rätt riktning vad gäller just metoders effektivitet.

4. Metoder för att stärka barn och ungas motståndskraft mot pornografins negativa inverkan

I det här avsnittet av översikten kommer vi att gå igenom flera exempel av både internationella och svenska metoder, arbetssätt och enskilda resurser. Den gemensamma nämnaren för metoderna, arbetssätten och resurserna som vi går igenom i detta avsnitt är att de på olika sätt ämnar stärka barn och ungas kunskap, kompetenser och därigenom motståndskraft mot pornografins negativa inverkan. De arbetssätt och metoder som redovisas här syftar till att främja barns rättigheter på olika sätt, exempelvis barns rätt till en god hälsa inklusive sexuella hälsa i enlighet med barnkonventionens artikel 24, barns rätt till information i (artikel 17) och barns rätt till delaktighet (artikel 12), barns rätt till utbildning som främjar mänskliga rättigheter (artikel 28), samt rätten till frihet från våld (artikel 19).

I det här avsnittet kommer vi att ta upp:

- Utmaningar med effektutvärderingar av utbildningsfokuserade metoder och arbetssätt
- Program, metoder och arbetssätt med parallella syften
- Internationella metoder och arbetssätt: utbildningsinsatser
- Andra internationella resurser och material
- Föräldrar och vårdnadshavares roll
- Svenska metoder, metodmaterial och andra arbetssätt
- Andra aktörer som håller workshops, föreläsningar och har tagit fram resurser
- Exempel på kunskapshöjande insatser i Sverige

4.1 Om utmaningar med effektutvärderingar

I regeringsuppdraget efterfrågas att Barnombudsmannen ska identifiera metoder som har effektutvärderats. Den här metodinventeringen ska med andra ord inte genomföra egna effektutvärderingar. För att bedöma de program, metoder och arbetssätt använder vi oss i huvudsak av utvärderingar som genomförts av en tredje part utifrån en etablerad vetenskaplig metod, samt effektutvärderingar som refereegranskats till exempel i vetenskapliga tidskrifter. Med detta sagt så är effektutvärdering av hälsofrämjande, genusförändrande och våldspreventiva program mycket svårt att genomföra och det finns inte ett enhetligt sätt att bedöma dess effekter, speciellt då de önskade effekterna ofta är komplexa till sin natur (Franzén och Gottzén, 2020). Av den anledningen lutar vi oss också mot beskrivningar i de inventerade metoderna och arbetssätten som hänvisat till att de vilar på vetenskaplig grund och/eller beprövad erfarenhet.

Här nedan fördjupar vi oss ytterligare i tre utmaningar som rör effektutvärderingar och granskningar av metoder överlag.

4.2 Program, metoder och arbetssätt med parallella syften

Främjande och förebyggande program, metoder och arbetssätt syftar ofta till att möta samhällsutmaningar med komplexa sammansättningar av förutsättningar, kontexter och samvarierande processer. Det innebär att metoderna kan ha flera parallella syften som ska rama in vad metoden ämnar förändra, stärka och/eller motverka.

De flesta metoder som använder sig av utbildningsinsatser som Barnombudsmannen inventerat, både de internationella och de svenska exemplen, har således integrerat flera olika inriktningar eller huvudområden för innehållet i metoden. De huvudsakliga inriktningar vi har identifierat i vår inventering är:

- *Media literacy* (Ungefär: källkritik/medie-och informationskunnighet i en svensk kontext),
- *En Hälsofrämjande och stärkande ansats*
- *En genusförändrande ansats* (insatser som har en kritisk ingång till hur maskulinitet eller femininitet konstrueras)
- och olika typer av *våldsförebyggande ansatser*

Flera av de metoder, arbetssätt och resurser som Barnombudsmannen inventerat syftar till att omfatta alla eller vissa av dessa inriktningar, alltså att de har flera parallella syften.

Pornografi identifieras som en faktor som bidrar till genusstereotypa uppfattningar, våldsamma sexuella praktiker som i sin tur anses bidra en ökad risk för ungas utövande av sexuellt våld, speciellt killars våld mot tjejer (MUCF, 2012). Men, huvudsakligen har olika aktörer och forskare tagit fram utbildningsinsatser för att stärka barn och ungas kritiska tänkande kring pornografi, bland annat genom att utveckla deras kritiska tänkande och källkritiska mediefärdigheter gentemot innehållet och normerna som förmedlas i pornografin, och har därför i huvudsak genusförändrande ambitioner. Vissa insatser syftar även till att utveckla ungas kritiska tänkande kring industrin bakom pornografin hur den fungerar och dess skadeverkningar. Andra exempel; syftar till att belysa det de identifierar som pornografins inverkan på ungas välmående. Slutligen riktar sig även insatserna som inventerats till att minska den påverkan pornografi tros ha på barn och ungas sexualitet och sexuella skript (Dawson et al., 2020).

4.2.1 Om utbildningsfokuserade metoder

Utbildningsfokuserade metoder har visat sig vara effektiva för att minska skada och öka välbefinnande inom relaterade ämnen så som sexualitetsutbildning (Ecker och Kirby, 2009), våldsprevention (Crooks et al., 2019; Franzén och Gottzén, 2020) samt media- och informationskunnighet (MIK) (Eng: media literacy) (Pinkleton et al., 2013; Vahedi et al., 2018). Därför menar forskare att liknande utbildningsinsatser i både skolmiljö och andra sammanhang kan bidra till att öka ungas kritiska förhållningssätt till innehållet i pornografi och de normer som förmedlas i pornografi, för att kunna göra informerade val när de exponeras för eller konsumerar pornografi, samt för att motverka negativa upplevelser eller eventuell skada (Crabbe och Flood, 2021; Rothman et al. 2016). Forskare poängterar att det är viktigt att denna typ av insatser inte drivs av en alarmistisk politisk agenda (Egan, 2013; Renold et al., 2016; Crabbe och Flood, 2021) utan att dessa insatser bör utgå ifrån "sexuality-affirming, social justice-oriented agendas" (Crabbe och Flood, 2021; se även Dawson et al., 2020).

4.2.2 Inventering av våldspreventiva program

I Jämställdhetsmyndighetens inventering av våldspreventiva program påpekar Franzén och Gottzén (2020) på att man i utvärderingar sällan mäter våldsanvändning utan snarare attityder till våld. Mätningar tenderar därför att mäta kunskap innan och efter en intervention, men sällan dess långvariga effekt, eller om den faktiskt minskar våldsutövande i gruppen exempelvis. Mätningar använder sällan longitudinell eller experimentella metoder. Effekttutvärdering studerar sällan metodens faktiska utförande, exempelvis hur manualtrogen ledaren är. Därför är det ofta svårt att veta vilken del av metoden som fått effekt (Franzén & Gottzén, 2020). Detta är speciellt relevant inom detta fält då de metoder som utvecklats lägger tonvikten olika gällande de kritiska aspekterna, även om alla innehåller ”porrkritiska” element.

Det finns stora utmaningar med att effekttutvärdera våldspreventiva program i sin helhet. Ett angreppssätt är att utvärdera de enskilda komponenterna av metoderna för att se vilka delar som har effekt, på vilket sätt, för vilka och i vilken kontext. Det ska dock understrykas att det är ett angreppssätt kräver en noggrann planering inför, under och efter genomförandet av de insatser som ska utvärderas. Något som de flesta aktörer, särskilt inom civilsamhället, sällan har förutsättningar att göra.

En genusförändrande identifieras som viktiga i arbetet att förebygga mäns våld mot kvinnor, inte minst för att en viktig riskfaktor för sexuellt våldsutövande är just ojämställdhet (Franzén och Gottzén, 2020). En annan sådan komponent inom det hälsofrämjande och våldsförebyggande fältet som kan lyftas fram är vikten av tillitsfulla och förtroendefulla relationer (Thornberg, 2013).

En annan utmaning med effekttutvärderingar är att utvärderingsmetoderna ofta är utformade efter ideala och kontrollerade förhållanden, vilka inte är aktuella när utvärdering väl sker under reella omständigheter. Om programmet eller metoden anpassas till dessa reella omständigheter och förutsättningar kan det ge mer effektiva resultat (Flygare m.fl., 2011; McCormac, 2014).

Några av de metoder och arbetssätt som tagits fram för att motverka pornografins negativa inverkan på barn och unga antar ”whole community” eller ”whole school” ansatser (t.ex. Cahill m.fl., 2016; Crabbe, 2014). Det innebär att man med ansatsen syftar till att påverka många aktörers attityder, beteenden och förhållningssätt, samt att metodens implementering kommer att variera avsevärt mellan olika kontexter. Den här typen av systematiska ansatser kan i vissa fall vara nödvändiga för att lägga sig så nära verksamhetens redan pågående systematiska arbete. Som tidigare nämnt bidrar den här komplexiteten till utmaningarna med att utvärdera de olika nivåerna av effekter av insatserna som genomförs. (Crabbe & Flood, 2021, s. 21)

4.3 Internationella metoder och arbetssätt: utbildningsinsatser

Bland de internationella metoder och arbetssätt som finns idag och som primärt fokuserar på pornografi kan vi se att de är uppbyggda på olika sätt beroende av vilken verksamhetskontext de utvecklats inom och utifrån de förändringsteorier och vetenskapliga grund som varit vägledande.

De flesta utbildningsresurser och metoder som inventerats baseras på *deltagande lärandemetoder* som syftar till att stärka elevers kritiska tänkande i förhållande till pornografi och de normer och budskap som förmedlas däri, samt att lära sig att kommunicera öppet om

pornografi och dess inverkan (Cahill m.fl., 2016; Crabbe & Flood, 2021; Walker, 2017). Vissa av dessa metoder utgår ifrån ett genusperspektiv samt ett kritiskt förhållningssätt gentemot pornografins innehåll och de representationer av genus, makt och våld som är vanligt förekommande i pornografiskt material (Cahill m.fl., 2016; Crabbe, 2014). Men i vissa andra metoder så finns inte ett sådant perspektiv med (Bengry-Howell, 2012). Inom vissa metoder har man även utvecklat systematiska utvärderingsmaterial som exempelvis utvärderingsformulär för deltagare (Crabbe, 2014; Dean och Hugh, 2010; Rogers, 2017; Rothman et al., 2020). Endast en av de internationella metoderna i vår inventering har effektutvärderats och den presenteras under rubriken "4.3.3 Pornography literacy curriculum/Program" (Rothman m.fl., 2020).

I inventeringen ser vi att flera resurser, metoder och arbetssätt har utvecklats specifikt för skolan (Crabbe, 2014; Crabbe och Flood, 2021) medan andra har utvecklats mer för att användas inom civilsamhället och andra sammanhang utanför skolan (Hancock, 2010; Thompson, 2011, Rothman et al. 2016). Några modeller har utvecklats för att kunna integreras inom den bredare läroplanen och därmed också för att kunna anpassas efter relevanta läroplanskriterier (Crabbe, 2014; Rogers, 2016).

Här nedan kommer ett urval av fallstudier av de konkreta programmen, metoderna och arbetssätten att presenteras. Under rubrikerna Media literacy och Pornography literacy redovisar vi ett bredare fält av metoder med dessa rubriker som huvudsaklig ingång. De resterande exemplen går mer in på enskilda program-upplägg (som i sig kan innehålla ett flertal metoder, arbetssätt och didaktiska och pedagogiska verktyg).

4.3.1 Media literacy

Media literacy handlar om förmågan att ta till sig, analysera, utvärdera och att själv skapa medieinnehåll och meddelanden, samt förmågan att kritiskt tänka kring samhällets konsumtion och produktion av dessa meddelanden (Rothman, et al, 2018; Thoman och Jolls, 2003). Program och metoder som har media literacy som utgångspunkt syftar därför inte till att minska eller förhindra tillgången till olika typer av media utan snarare att stödja unga att utveckla kritiska förhållningssätt för att möjliggöra och stärka unga till en medveten och informerad medieanvändning och konsumtion och på så sätt minska dess potentiellt negativa effekter (Boyd & Dobrow, 2011). Media literacy kan översättas som källkritik eller medie- och informationskunnighet i en svensk kontext.

Medie- och informationskunnighet, MIK, handlar bland annat om att:

- förstå mediernas roll i samhället,
- kunna finna, analysera och kritiskt värdera information,
- själv kunna uttrycka sig och skapa innehåll i olika medier.⁶⁰

Metoder och interventioner som bygger på media literacy har länge använts för att motverka och förebygga ungas tobaksanvändande, alkoholkonsumtion, våldsutövande, negativa kroppsuppfattningar och ätstörningar (Fingar och Jolls, 2014; Gordon, Jones och Kervin, 2015; McLean, Paxton och Wertheim, 2016; Primarck, Douglas, Land, Miller och Fine, 2014; Rothman et al, 2018). Dessa interventioner har visat sig ha positiv effekt på ungas mediakunskap, ungas kritiska tänkande kring uppfattning om medias realism, dess inverkan på

⁶⁰ Läs mer om MIK hos Statens medieråd: <https://www.statensmedierad.se/mik-sveriges-kunskapsbank/mik-sverige>

konsumenten, samt uppfattningar om olika beteenden och attityder (Jeong, Cho och Hwang, 2012).

I en amerikansk studie observerades ett samband mellan utbildningar i media literacy och en minskning av riskbeteenden så som alkohol- och drogkonsumtion innan eller under en sexuell kontakt, ökad kunskap om sexuell och reproduktiv hälsa och lägre acceptans för våldtäktsmyter (Scull, Kupersmidt, Malik och Keefe, 2018). Däremot har media literacy-metoder med ett särskilt fokus på pornografi endast utvärderats i ett fåtal fall. Dessa utvärderingar har endast mätt deltagares kunskap och attityder före och efter en intervention, och inte exempelvis våldsutövande (Rothman m.fl., 2018, 2020; Vandenbosch & van Oosten, 2017).

Media literacy har en tydlig koppling till den svenska regeringens övergripande digitaliseringsstrategi och ett stort antal offentliga aktörer och aktörer inom civilsamhället i Sverige har genomfört projekt för att öka ungas medie- och informationskunnighet, vilket inkluderar källkritik, över de senaste tio åren (Europarådet, 2016).⁶¹

4.3.2 Pornography literacy

"Pornography literacy" kan beskrivas som teoretisk utgångspunkt för utvecklande av metoder som bygger vidare på konceptet media literacy eller MIK, men med särskilt fokus på att motverka pornografins potentiellt negativa påverkan på unga som konsumerar eller exponeras för pornografi. Metoder med den här utgångspunkten syftar till att unga ska kunna utveckla ett kritiskt förhållningssätt och tänkande gentemot innehållet i pornografi och de normer som pornografi förmedlar. "Pornography literacy" har definierats som:

"ett ramverk genom vilken unga personer kritiskt ska kunna undersöka och analysera de sexuella bilder de kommer i kontakt med" (Hutchings, 2017, s. 292).

"*Pornography literacy education*" (utbildning om medie- och informationskunnighet samt källkritik kring pornografi) syftar till att stärka ungas kritiska tänkande kring det innehållet de ser eller kommer i kontakt med genom pornografen. Den här typen av utbildningsinsatser stöds av teoretiska modeller som "3AM modellen" (Wright, 2011, 2014). De tre A som hänvisas till i modellen står för "acquisition, activation and application" (kan ungefär översättas som: förvärv, aktivering och tillämpning). Modellen integrerar beteendevetenskapliga, socialkognitiva och mediateorier. Mestadels utgår den dock ifrån *sexuell skriptteori*. Ett socialt skript kan beskrivas som en serie beteenden, handlingar och konsekvenser som är förväntade i en specifik situation eller kontext. 3AM-modellen används för att teoretisera vilken typ av effekt exponering för pornografi har på barns och ungas sexuella socialisering (Wright, 2014). Förändringsidén som modellen bygger på innebär att exponeringens effekt förmodas minska om konsumenten uppfattar skriptet i pornografi eller annan sexuell media som mindre personligt relevant, som mindre realistisk och om den inte överensstämmer med deras befintliga/egna sexuella skript (Wright, 214, s. 310).

Porn literacy education syftar därmed till att minska ungas uppfattning av den sexuella realismen i pornografiska framställningar genom att ifrågasätta vissa underliggande logiker i pornografins sexuella framställningar, och genom att synliggöra att pornografi är iscensatta och dramatiserade sexuella akter (Dawson m.fl., 2020).

⁶¹ Europarådet (2016). Mapping of media literacy practices and actions in EU-28. <https://rm.coe.int/1680783500>; Statens Medieråd <https://www.statensmedierad.se/mik-sveriges-kunskapsbank/mik-sverige>

Det finns olika metoder som baseras på idén om "pornography literacy", men det råder ingen konsensus kring exakt vad dessa utbildningsprogram bör innehålla. Vissa forskare pekar på att forskning visat på både positiva och negativa effekter av barns konsumtion och exponering för pornografi (Peter och Valkenburg, 2016; Rissel et al., 2017) och att Porn literacy education därför behöver anta en nyanserad ansats och möjliggöra deltagarnas utforskande av olika aspekter av pornografi (Dawson m.fl., 2020).⁶² Denna inställning har kritiserats av bland andra skaparen till "Critical Porn Analysis" (se rubriken 4.3.5) för att inte ta en tillräckligt kritisk position gentemot pornografi (Walker, 2016).

Det finns än så länge inte en enhetlig bild inom forskningen av huruvida metoder eller utbildningsprogram som baseras på en ansats av pornography literacy kan effektivt motverka negativ inverkan från pornografi bland unga (Davis et al, 2020), men utvärderingar som tagits fram de senaste åren visar ändå på positiva resultat. En anledning till avsaknad av en samstämmig bild av interventionernas effektivitet beror på att väldigt lite forskning har fokuserat just på att utvärdera dessa metoder, program och resurser (Vandenbosch & van Oosten, 2017). Även om vissa studier kunnat visa på positiva effekter av utbildning om pornografi bland unga (Rothman et al, 2018; Vandenbosch och van Oosten, 2017).

Buckingham (2008) har argumenterat att utbildningsinsatser som grundar sig i media literacy, så som pornography literacy, bör utgå från en elevcentrerad ansats som bygger på ungas kunskap och erfarenhet av media. Den bör även grundas på empirisk evidens och vara mätbar.

I Nederländerna genomfördes en longitudinell studie med 1,947 unga mellan 13 till 15 år, för att utvärdera effekten av källkritikutbildning om pornografi i skolan (Vandenbosch och van Oosten, 2017). Det forskarna ville göra var att inte bara utvärdera om deltagarnas kunskap och kritiska tänkande hade ökat utan också utbildningens effektivitet i relation till att minska oönskade effekter av denna typ av mediekonsumtion. Specifikt ville de mäta om sambandet mellan pornografi och sexistiska åsikter och synen på kvinnor som sexobjekt försvagades om de hade fått pornografiutbildning.

I studien bekräftades forskarnas hypotes att ju mer utbildning och kunskap deltagarna fick i form av utbildning om pornografi, desto svagare blev sambandet mellan pornografikonsumtion och sexistiska åsikter och objektifiering av kvinnor. Men likt den svenska kontexten varierar sex- och samlevnadsundervisningens innehåll och kvalitet mellan olika skolor. Därför ger inte utvärderingen kunskap om exakt vilka moment eller metoder som givit effekt, utan snarare att utbildning i dessa frågor generellt visar positiva effekter.

Andra forskare pekar på att de positiva effekterna av utbildningsinsatser som bygger på media literacy inte lyckas motverka alla former av negativ påverkan av pornografi. Gill (2012) som har studerat effekter av utbildning kring media literacy bland flickor, fann att även om flickorna lärde sig att kritiskt utvärdera och diskutera sexuellt medieinnehåll, så påverkade innehållet ändå flickornas tankar och känslor. Exempelvis upplevde de fortfarande att deras självkänsla påverkades av de ideal som förmedlas i media.

Vandenbosch och van Oostens studie (2017) bekräftar tesen som media och pornography utgår ifrån. Nämligen att media literacy kan minska negativa och oönskade medieeffekter (Pinkleton, 2013). Men studier som Gills (2012) tyder på att även unga som har tillgång till denna typ av utbildningsinsats fortfarande kan påverkas på olika sätt av innehållet. Med andra ord kan inte medie- och informationskunnighet motverka alla oönskade medieeffekter (som till exempel: exponering för skadligt medieinnehåll eller skadlig

⁶² Detta skiljer porn literacy väsentligt från en "Critical Porn Analysis" perspektiv.

mediepåverkan) (Pinkleton m.fl., 2013). Även om detta är en av få studier som pekar på att metoder som bygger på media literacy har effekt, så saknas det fortfarande forskning inom området. Det saknas vidare kunskap om vilka effekter olika media och pornography literacy-metoder har i olika sammanhang och bland olika grupper barn. Exempelvis utifrån faktorer som genus, sexualitet, funktionsnedsättning och socioekonomiska förutsättningar (Dawson et al, 2020).

Forskare pekar därför på behovet att anpassa utbildningsinsatser och program utifrån lokala kontexter och kunskapsbehov, samt att det behövs olika former av insatser och resurser som är tillgängliga och anpassningsbara för de barn som tar del av dem (Crabbe och Flood, 2020; Quadara et al, 2017).

4.3.3 "Pornography literacy curriculum/Program"

År 2016 initierade Boston Public Health Commission ett projekt med forskaren Emily Rothman för att utveckla ett program i nio steg med fokus på pornografi, media- och pornography literacy. Det fullständiga namnet är *"The Truth About Pornography: A Pornography Literacy Curriculum for High School Students Designed to Reduce Sexual and Dating Violence"*.

Det är ett manualbaserat program som utvecklades i USA av Emily Rothman och kollegor (Rothman et al., 2020) och är framtaget för att kunna användas av olika typer av yrkesverksamma som arbetar med barn och unga så som sexualutbildare, kliniker som arbetar med unga som begått sexuellt våld, lärare, aktivister som arbetar med unga som utsatts för kommersiell sexuell exploatering, ungdomsledare och personal inom socialtjänsten. Det är med andra ord inte designat att genomföras i skolan (Rothman m.fl., 2020).

Programmet syftar till att tillhandahålla unga med evidensbaserad information om sexualitet och sexuellt samtycke i en icke-dömande atmosfär. Programmet riktar sig både till unga som tittat på och inte tittat på pornografi. Programmet har en normkritisk, genusförändrande samt våldsförebyggande ansats som förmedlar att traditionella genusnormer är restriktiva och kan leda till situationer där kvinnor och tjejer straffas. Programmet förmedlar även att sex utan samtycke är oacceptabelt och att hälsosamma relationer inte innehåller våld och tvång (Rothman m.fl., 2018, s. 4).

Målet med programmet är att ge de unga deltagarna verktyg (kunskap, kompetenser och motivation) att kunna kritiskt granska pornografi om och när de möter den med syfte att kunna ta informerade beslut om sin pornografikonsumtion. Forskarna pekar på vikten av att inte döma ungas val eller konsumtion.

Programmet innehåller nio stycken utbildningstillfällen som varar 60 minuter och följer en manual som forskarna har tagit fram. Pilotversionen av programmet innehöll fem längre träffar om 90 till 120 minuter (Rothman m.fl., 2018). Metoden sammanfattas i följande nio ämnen:

- 1) Syftet med utbildningen;
- 2) En historisk genomgång av amerikanska "Obscenity regulations" (föreskrifter om oanständighet) ;
- 3) Sociala normer kopplade till genus, sex och våld;
- 4) Debatten runt pornografiberoende och information om kompulsiv konsumtion;
- 5) Olika typer av intimitet;

- 6) Hälsosamt flirtande och att sätta gränser;
- 7) Kommersiell sexuell exploatering;
- 8) Lagar rörande att skicka sexualiserade bilder och meddelanden;
- 9) Hur man pratar med sina kamrater om pornografi.

Programmets skapare genomförde en pilotstudie där de gjorde en icke-experimentell, pre- och posttest som publicerades i en refereegranskad tidskrift och visade lovande resultat (Rothman et al, 2018). Forskarna själva pekar på att en randomiserad utvärdering i större skala med uppföljning över en längre period skulle förbättra kunskapen om programmets effektivitet (Rothman et al, 2020). Projektet har även granskats av Institutional Review Board vid forskarens heminstitution. I pilotstudien ingick 24 unga deltagare i tre olika grupper. En grupp rekryterades från en ungdomsmottagning, en grupp unga rekryterades från ett "dating violence"/Dejtingvålds program, och den tredje gruppen rekryterades från en hbtqi-organisation. Pilotstudien genomfördes alltså inte i skolmiljö. Innan grupperna genomgick pilotprogrammet fick de svara på frågor om deras pornografirelaterad kunskap, attityder, beteende och beteenderelaterade intentioner (behavioural intentions). Efter programmet mättes dessa kunskaper igen för att se hur deras kunskaper, attityder och uppfattningar hade förändrats.

Resultaten tyder på att deltagarnas kunskap om pornografirelaterade fakta hade ökat och att deras pornografirelaterade attityder också hade förändrats efter interventionens utbildningstillfällen. Efter att deltagarna genomgått pilotprogrammet var de *mindre benägna att hålla med om:*

- att arbeta inom porrindustrin var ett bra sätt att tjäna pengar,
- att pornografi är ett bra sätt för unga att lära sig om sex,
- att pornografi inte är skadligt,
- att kalla en tjej "nasty" eller slyna (slut) under sexakten är något alla gör,
- att de flesta tycker om att bli slagna eller att bli dragna i håret när de har sex,
- att många tycker att det är sexigt när en tjej gråter, är munkavlad, stryps eller kräks under sex,
- att titta på pornografi "*gör att jag vill testa det jag ser*"

(Rothman m.fl., 2018, s. 11–12).

Efter deltagarna genomfört programmet höll de i högre utsträckning med om påståendet att "pornografi främjar ohälsosamma förväntningar kring manlig och kvinnlig sexualitet". De identifierade också förändringar i deltagarnas egna pornografi-relaterade beteende. Exempelvis var det färre som uppgav att de skulle delta i pornografi om de blev tillfrågade och fler som uppgav att de visste vem de kunde vända sig till om de behövde hjälp eller råd om de upplevde att de konsumerade för mycket pornografi.

Även om denna pilotstudie visat lovande resultat kan inte resultaten generaliseras till en större grupp unga. Studien är utförd med få deltagare och utan kontrollgrupp. Utvärderingen är genomförd av metodutvecklarna själva, men har sedan granskats i en refereegranskad tidskrift.⁶³ Programmet är manualbaserat, teoretiskt, forskningsgrundat och

⁶³ Detta innebär att den genomgått en vetenskaplig review process, där den anonymt granskas av andra forskare som bedömer studiens vetenskapliga stringens och värde.

lektionsprogrammet är strukturerat utifrån lärande i flera steg (se också Franzén och Gottzén, 2020). I Jämställdhetsmyndighetens översikt av våldspreventiva metoder föreslår Franzén och Gottzén att den här typen av program som bygger på utgångspunkten i Rothman och kollegors metod skulle kunna anpassas till svenska förhållanden för att sedan kunna utvärderas (Franzén och Gottzén, 2020).

Hittills har 300 yrkesverksamma inom olika typer av verksamheter i fem olika länder utbildats inom detta program (USA, Kanada, Storbritannien, Australien och Japan). Utbildningsinsatsen som riktar sig till vuxna som ska kunna hålla pass har inte utvärderats (Rothman et al., 2020). Forskarna själva pekar på att det vore värdefullt att genomföra en sådan utvärdering för att få kunskap om de vuxna som genomgått utbildningen sedan kan i sin tur hålla högkvalitativa och effektiva utbildningsinsatser med barn och unga, samt hur manualtrogna de är.

4.3.4 In the Picture

In the Picture är ett program⁶⁴ som utvecklades inom ett större projekt i Australien för att bemöta pornografins inverkan på unga. Projektets fullständiga namn var *"It's Time We Talked"* (Innan Reality and Risk: Pornography, young people and sexuality).⁶⁵ Inom projektet tog de fram material riktat till unga, föräldrar, lärare och andra professionella. De bedrev också ett påverkansarbete i den allmänna debatten genom att synas i media, producera dokumentärfilmer och annat (Crabbe och Corlett, 2016). Projektet bidrog till att man tog med innehåll i läroplanen om pornografi samt i myndighetsmaterial om våldsprevention och utbildning samt sex- och samlevnadssutbildning (Cahill et al., 2016; Department of Education and Early Childhood Development, 2013).

Programmet har utvecklats av Maree Crabbe (2014) och kollegor i Australien och är en metod som syftar till att bemöta pornografins inverkan i specifika skolkontexter. Programmet har en så kallad hela skolan-ansats ("whole-school approach"), vilket innebär att all skolpersonal, ledning, elever och deras vårdnadshavare inkluderas och medverkar i programmets genomförande

Programmet har implementerats i ungefär 200 skolor i Australien och Nya-Zeeland. "In the Picture" inkluderar:

- Resurser och material för att ta fram policy,
- utbilda skolpersonal, föräldrar och elever
- Insatser som syftar till att utveckla kontakter och samarbete med externa aktörer,
- Insatser om att hur en stöttande skolmiljö kan utvecklas,
- samt utvärderingar av de olika insatserna.

Den innehåller däremot inte ett färdigt upplägg av hur insatserna ska genomföras utan man har istället tagit fram en portfolio av olika resurser och material för att kunna ta fram en plan som är anpassad till den specifika kontexten och identifierade behoven. In the picture innefattar också planeringsverktyg och förslag på möjliga läroplansupplägg utifrån verksamhetens identifierade behov och förutsättningar. Metoden innehåller exempelvis ett urval av tio aktiviteter med fokus på pornography literacy för att utveckla elevernas

⁶⁴ Detta omnämns som ett program då den omfattar ett antal olika metoder, arbetssätt och resurser som vänder sig till olika målgrupper.

⁶⁵ <https://itstimewetalked.com/resources/in-the-picture/>

färdigheter genom deltagande pedagogik, med tillhörande lärarinstruktioner för att stödja genomförandet.

In The Picture omfattar en manual för skollärdare, lärare och koordinator för samverkan med föräldrar, närsamhälle och aktörer inom civilsamhället. Materialet innehåller även videoklipp där man intervjuat unga samt personer som arbetar inom porrindustrin som kan användas i lektioner med elever som ett underlag för diskussioner och även i möte med föräldrar.

In the Picture följer en programlogik och utgår ifrån en teori om att utbildning kring pornography literacy kan bidra till en förändring. Den föreslår olika pedagogiska arbetssätt som att engagera unga utifrån förståelsen om att pornografikonsumtion är normaliserat och att försöka engagera exempelvis unga män genom att tilltala deras vilja att vara "bra älskare" (Crabbe, 2014).

Crabbe och Flood (2021) poängterar att metodens effektivitet är avhängigt hur dess centrala komponenter integreras i skolans övriga utbildningsinsatser kring relationer och sexualitet som finns i läroplanen. Forskarna menar även att metodens effektivitet är beroende av hur väl den lyckas att integreras utifrån en hela skolan-ansats, då det krävs att de grundläggande budskapen genomsyrar skolmiljön och skolans olika processer samt aktiviteter. De ser även att det är viktigt att metodens implementering även stöds av föräldrar och externa samhällsaktörer i närsamhället när behovet finns.

En effektutvärdering av In The Picture i skolor kommer enligt författarna att publiceras i refereegranskade tidskrifter, men har än så länge inte gjort det (Crabbe och Flood, 2021).

Pornography education – education to address pornography's influence

I Australien har Crabbe och Flood (2021) vidareutvecklat In the Picture för att kunna ämnesintegreras i den reguljära läroplanen. Denna ansats är därför en ämnesintegrerad modell för skolan som de definierar på följande sätt:

"(...) education that seeks to support young people to critically evaluate and respond to pornography's influence to minimize its harms and equip them for relationships and sexuality that are safe, respectful, mutually pleasurable, and consenting" (2021, s. 8)

Den vidareutvecklade modellen innehåller 14 centrala komponenter:

De olika komponenterna i Crabbe och Floods föreslagna modell för skolbaserad utbildning med fokus på pornography literacy (s.11)	
1.	En hela-skolan ansats
2.	Robust konceptuellt tillvägagångssätt
3.	Verksamhetsanpassat tillvägagångssätt
4.	Baserat på sex- och samlevnadsundervisningen / knyter an till befintlig läroplan
5.	Utvecklar studenters kunskaper och kompetenser
6.	Åldersanpassat och sekventiell progression
7.	Deltagande lärandeformer
8.	En trygg, inkluderande och stöttande lärandemiljö
9.	Tar i beaktande ojämlikhet mellan kön, sexualiteter och etnicitet
10.	Kunnig och utbildad personal på skolan
11.	Föräldrars aktiva engagemang
12.	Utveckla samarbete med andra aktörer i samhället
13.	Genomgående stöd i hela skolorganisationen, -kulturen och -miljön
14.	Systematiskt arbete: regelbunden utvärdering och granskning

En hela-skolan är ett väl etablerat arbetssätt inom SRHR-utbildning. våldsprevention eller hälsofrämjande insatser (Kearney et al., 2016). Detta tillvägagångssätt utgår ifrån att endast utbildningsinsatser i klassrummet har begränsad effektivitet. Istället identifierar Crabbe och Flood (2021) att genom koordinering mellan läroplanen, lärande (didaktik och inläring); formella rutiner och praxis; skolmiljö; samt relationen mellan skolan, hemmet och samhället så når man bästa resultat. Det handlar om att skapa en skolkultur och –miljö som stödjer de underliggande huvudbudskapen i pornografiutbildningen som implementeras på skolan. I modellen förespråkar Crabbe och Flood att utbildning om pornografi integreras i den reguljära undervisningen utifrån en tydlig progression med åldersanpassade inslag i olika årskurser, där utbildade och kunniga lärare är de som genomför utbildningsinsatserna:

"This supports the sustainable integration of pornography education into a comprehensive curriculum, reduces the risk of ad hoc and personnel-dependent delivery, provides continuity for students, and maximizes impact on broader school culture (Edwards & Banyard, 2018; Lundgren & Amin, 2015)." (s 19)

För att kunna utveckla ett robust konceptuellt ramverk för den här typen av program/modeller behövs en djup förståelse och kunskap i sakfrågan men även en teori om hur utbildning om pornografi kan skapa förändring. Modellen har ett sådant ramverk som både bidrar med konkreta tillvägagångssätt och anpassningsbarhet. Det ramverket avser att göra är att bidra till en gemensam och koherent grundsyn i skolans lärandeprocesser kring

pornography literacy och dess praktiska tillämpning samt att integrera det i det systematiska arbetet

För att lyckas med den här typen av modeller krävs, enligt Crabbe och Flood:

- Evidensbaserad kunskap om pornografins prevalens, innehåll och påverkan på ungdomar.
- Ett kritiskt förhållningssätt till genus, makt och våld. Crabbe och Flood pekar på att detta är en viktig utgångspunkt i arbetet på grund av sambandet mellan pornografikonsumtion och våld, samt för hur pornografi i stort förmedlar genusstereotypa genusförhållanden och våld.
- En positiv inställning till sexualitet. Pornografiutbildning ska stödja elevernas positiva sexuella utveckling genom att utveckla respektfull, säker och tillfredsställande sexualitet. Detta ska omfatta en positiv inställning till sexualitet, begär, upphetsning, onani, samtycke och sexuell tillfredsställelse. Modellen har till syfte att motarbeta skam och rädsla och att avstigmatisera onani, samtidigt att undvika att utesluta ungdomar som aktivt konsumerar pornografi.
- Modellen ska genomsyras av en förståelse för mångfald och ska vara inkluderande. Därför bör modellen utgå ifrån ett intersektionellt perspektiv.
- Utbildningen ska vara människorättsorienterad där elever får lära sig att tänka kritiskt kring pornografins potentiella påverkan och vilka normer som pornografins reproducerar.
- Att minska skada. Modellen utgår ifrån att minimera potentiella risker som associeras till exponering för och konsumtion av pornografi bland unga genom information, utbildning och att utveckla färdigheter snarare än begränsning. Men denna modell antas även bidra till att minska exponering om och när den sker.
- "A strengths-based approach" (styrkebaserad ansats) som utgår ifrån tanken om att elever har kapacitet att lära sig, utveckla och bidra till sin egen och andras välbefinnande.

Regelbunden utvärdering och granskning av arbetet med utbildningar som bygger på idén om pornography literacy framhävs som centralt för att säkerställa att modellen är effektiv, relevant, ändamålsenlig och behovsanpassad

4.3.5 Critical porn analysis

Liz Walker menar att "porn literacy" inte är tillräckligt för att bemöta de problem som kan kopplas till pornografi. Walker utvecklade istället en ansats som döpts till "Critical Porn Analysis" (CPA). Enligt författaren utgår ansatsen från frågeställningen: "*hur påverkar pornografi individer, relationer, familjer, samhällen och länder*" och menar att ansatsen syftar till att medvetandegöra unga för att de ska kunna spela en samvetsgrann roll i att motverka pornografins skadeverkningar ur ett bredare perspektiv.⁶⁶

Critical porn analysis utgår också från media- och pornography literacy som syftar till att barn ska lära sig säkra nätbeteenden. Men ansatsen omfattar vidare vad författaren identifierar som pornografins påverkan på hjärnan och pornografins beroendeframkallande. Skaparen av metoden menar även att pornografi bidrar till att förstöra relationer och

⁶⁶ [Young People Need Critical Porn Analysis; 'Porn Literacy' Is Not Enough - Generation Next](#)

äktenskap samt att det går att härleda olika sexuella dysfunktioner till pornografikonsumtion.⁶⁷ Critical Porn Analysis omfattar utbildning om "Porrindustrin" och dess koppling till prostitution, trafficking och exploatering av kvinnor och barn.⁶⁸ Metoden identifierar pornografikonsumtion som en folkhälsokris och syftar till att pornografikonsumtionen ska förstå hur den personliga konsumtionen bidrar till negativa effekter inom de sju ämnesområden.

De sju ämnesområden som omfattas i metodens grundansats är:

- Sexuella begär och uppfattningar;
- Sex, makt och relationer;
- Sexuell exploatering och förtryck;
- Sexuell exploatering av barn;
- Psykisk hälsa, beroende och spiritualitet;
- Fysisk hälsa och funktion;
- Pornografi som en global industri⁶⁹

CPA riktar sig till lärare, beslutsfattare och andra samhällsaktörer. Den finns delvis som en gratis resurs på internet där Youth Wellbeing Project samlat olika metodmaterial, länkar, information och tips. Här finns följande:

- Presentationer och lektionsplaner om pornografi som är anpassade till olika årskurser och som kopplar till den läroplanen (börjar årskurs 7)
- Möjligheten att boka utbildare som kommer till skolor och håller "åldersanpassade workshops" utifrån en CPA ansats
- Verktyg och stöd för att stärka en hela-skolan ansats.

CPA har implementerats i Youth Wellbeing Projects "Porn Harms Prevention Education Program"⁷⁰ som också är ett media-literacy-inriktat program. Detta program syftar till att reducera pornografins påverkan och utvecklades för skolkontext i Australien och Nya Zeeland. Även detta program antar en hela skolan ansats samt innefattar material för att engagera föräldrar i arbetet.

Vad Barnombudsmannen vet har inte CPA effektutvärderats.

4.4 Andra internationella resurser och material

Andra resurser och arbetssätt har tagits fram för att möta ungas behov av kunskap och information om sex, sexualitet och samtycke, där pornografi är antingen huvudfokus eller ingår som en del av en resurs. I inventeringen framkom att det finns ett stort antal olika

⁶⁷ De slutsatser om pornografins inverkan som Walker redogör för är inte etablerade inom forskning än, exempelvis så har inte porrberoende etablerats som beroendediagnos inom DSM-5 eller ICD-11. Pornografins inverkan på hjärnan är också omdebatterad inom forskningen (se sida XX i forskningsöversikten).

⁶⁸ <https://www.youthwellbeingproject.com.au/critical-analysis/>

⁶⁹ <https://www.youthwellbeingproject.com.au/critical-analysis/>

⁷⁰ https://edu.youthwellbeingproject.info/iq_programs/

material, resurser och lektionsplaner som riktar sig till att just möta olika aktörers behov av information och praktiska verktyg att kunna möta barn och unga i samtal om pornografi. I denna del presenteras ett mindre urval av dessa olika resurser kort. Vi beskriver dock inget om deras effektivitet eller resultat då de, vad Barnombudsmannen vet, inte har effektutvärderats.

4.4.1 Resilience, Rights and Respectful Relationships (RRRR)

Detta metodmaterial togs fram i delstaten Victoria i Australien och är ett resursmaterial för lärare att använda i grundskolan (Cahill m.fl., 2016). Materialet syftar till att utveckla elevers emotionella och positiva relationsfärdigheter. Materialet utgår ifrån teorin om att främjande insatser för att utveckla sociala och emotionella färdigheter och positiva genusnormer hos barn och unga förbättrar hälsa och elevers subjektiva välmående samt att det förebygger antisociala beteenden och genus-relaterat våld.

Materialet omfattar åtta ämnen som berörs i varje årskurs och tillhandahåller instruktioner för hur lärare ska implementera dem. Materialet innehåller allt från övningar, korta filmklipp, ämnesinformation, och instruktioner till lärare. Modellen syftar till att stärka och utveckla elevernas: emotionella färdigheter; personliga styrkor; positiva "coping" färdigheter; problemlösning; stresshantering; hjälpsökande beteende; genus och identitet och att utveckla positiva relationer.

4.4.2 We Need to Talk about Pornography

We Need to Talk About Pornography (Rogers 2017) är en bok som riktar sig till lärare och annan skolpersonal, socialtjänstemän, yrkesverksamma vid ungdomsmottagningar som kan komma att utbilda barn i frågor som sexuell och reproduktiv hälsa. Den är likt "In the Picture" en hela skolan ansats. Den innehåller lektionsupplägg, aktiviteter, olika information och utbildningsmaterial, sakkunskap och är en manual i hur lektionsupplägget kan implementeras. Den ger även stöd i att hålla workshops för föräldrar. Lektionsupplägget riktar sig till barn och unga från 11 till 19 år.

4.4.3 Planet Porn

Planet Porn (Hancock, 2010) är en brittisk resurs som ämnar på ett roligt sätt möjliggöra samtal som rör pornografi, självförtroende, gränssättning, njutning, samtycke, kommunikation, säkert sex, lagen, känslor, genus, sexuell mångfald och förtryck. Den har använts bland annat för att närma sig dessa ämnen i samtal med unga som begått sexuell våld. Planet Porn innehåller ett kortspel, informationsposters, olika aktiviteter och forskningsbaserad kunskap om ungas pornografikonsumtion och dess eventuella effekter. Resursen är inte ett komplett klassrumsupplägg för sex och relationer. Planet Porn liknar den Svenska resursen Suntprat.

4.4.4 Fantasy vs Reality

Fantasy vs Reality (Dean and Hugh, 2010) är brittisk en resurs som syftar till att främja ungas färdigheter och kunskaper om vilken påverkan media och pornografi kan ha på dem. Resursen har tagits fram i samarbete med lärare som arbetar med SRHR i skolan (Personal, Social and Health Education (PSHE)). Ett pilotprojekt genomfördes i två skolor. Resursen är ett stöd för lärare att kunna hålla i lektioner och övningar där klassen får utforska vilken

påverkan media, pornografi och annat innehåll på internet kan ha på ungas sexuella attityder och beteenden. Enligt författarna syftar inte resursen till att fördöma pornografi, men stödjer det inte heller, utan syftar snarare till att unga ska utveckla en kritisk syn på pornografi och hur kroppar och sex framställs i media, och utforska sexuella stereotyper (Dean and Hugh, 2010). Resursen ersätter inte annan sex- och samlevnadsundervisning utan är menat som ett komplement och fördjupning av befintliga utbildningsmoment.

4.4.5 "The Gist": en digital plattform för sårbara ungdomar

The Gist är ett pilotprojekt där forskare i Australien engagerat "sårbara" ungdomar för att vara med och ta fram en digital prototyp plattform för att möta dessa ungdomars behov av utbildning om pornografi (pornography literacy) (Davis, Wright, Murphy, Dietz, Temple-Smith, Hellard och Lim, 2020). Forskarnas utgångspunkt är att unga löper olika risk att uppleva skada av konsumtion av pornografi, samt att sårbara grupper har differentierad tillgång till pålitlig information och utbildning i sexuell och reproduktiv hälsa. I de intervjuer och samtal de hade med sina deltagare framkom det att de problematiska normer som kommunicerades rörande exempelvis kroppsideal och sexualitet var tätt sammanvävda med normer som förmedlas genom populärkultur och andra former av media. Därför identifierade de att en digital plattform som endast fokuserar på pornografi skulle missa att bemöta ungdomarnas behov av information rörande underliggande sociala normer som genomsyrar ungas liv, som inte endast finns i pornografi.

Den digitala prototypen beskrivs som en interaktiv webbaserad applikation vars syfte är att tillhandahålla sårbara ungdomar med ett intressant och lätt sätt att ta kontroll över sin sexuella hälsa och välmående inom sociala kontext där pornografikonsumtion är normaliserat. Innehållet är framtaget för att tillhandahålla praktisk information om sex som ungdomarna inte får i pornografin, samhället eller skolan, och riktar sig mot att utveckla hälsosamma idéer om relationer, sex och kroppen. Istället för att direkt prata om pornografi så har man byggt in kritisk kunskap om pornografi in i den informationen och idéer som förmedlas, istället för att fokusera på "problemen med pornografin" så fokuserar appen på att möta ungdomarnas behov av information.

Innehållet i appen omfattar normkritisk information om sex positioner, att utforska vad man själv tycker om, sexuell njutning, sexuell upphetsning, kroppar, relationer, samtycke och pornografi. Informationen kompletteras även med interaktiva övningar att testa sina kunskaper så som quiz. Informationen presenteras på ett köns- och sexualitetsneutralt sätt för att möta ungdomarnas behov av att kunna utforska sexuell information på ett inkluderande sätt. Applikationen syftar därför till att möjliggöra för ungdomarna att söka information på ett tryggt, privat och inkluderande sätt.

I linje med slutsatser som Dawson och kollegor (2020) tidigare pekat på, så konstaterar forskarna att effektiva pornography literacy program inte enbart bör fokusera på de problematiska normer och föreställningar som pornografi förmedlar utan bör omfatta en bredare ansats där man stödjer unga med information och kunskap som kan hjälpa de navigera sex, sexualitet, könsidentitet och relationer på ett hälsosamt sätt. The Gist är ett exempel på hur man kan arbeta på olika sätt för att möta barn och ungas behov av information som är attraktiv och som möter deras behov av kunskap på ett tillgängligt och inkluderande sätt.

4.5 Föräldrar och vårdnadshavares roll

Myndigheter och civila aktörer i Sverige och internationellt betonar föräldrars och vårdnadshavares roll i att motverka pornografins potentiellt negativa effekter på barn och unga som central. Förutom begränsande åtgärder som vårdnadshavare kan ta till, exempelvis att införa innehållsfilter på familjens enheter och nätverk förespråkas också samtal om pornografi med barn som en viktig resurs att motverka pornografins negativa inverkan (Crabbe & Flood, 2021).

Det saknas specifika metoder för dessa samtal, samt finns det väldigt få studier som specifikt utvärderar föräldrars roll i exempelvis förebyggande arbete.

I Nederländerna genomfördes en kvasi-experimentell studie innehållande för och post-testning av en media literacy-utbildning på gymnasiet. Den studerade huruvida föräldrars engagemang i insatserna hade någon effekt på att reducera riskfyllt beteende på nätet, speciellt bland pojkar (Vanderhoven m.fl., 2015). Studien identifierade att föräldrars inblandning hade en positiv effekt och minskade barnens villighet att utföra osäkra saker på nätet.

En kvalitativ studie genomförd i Amerikansk kontext identifierade 5 sätt som föräldrar reagerade på när de fått reda på att deras barn (12 år och äldre) sett på pornografi (Rothman m.fl., 2017):

- 1) att bli arg, att skambelägga eller att straffa barnet
- 2) vara lugn;
- 3) ignorera, minimera eller förneka att det hänt;
- 4) panik och rädsla;
- 5) att ljuga för barnet om vad hen hade sett.

Forskarna konstaterade att det fanns ett behov att tillhandahålla vårdnadshavare med lättillgänglig information och tips om hur de kunde prata med sina barn om pornografi på ett åldersanpassat sätt, inte minst för att föräldrarnas egna känslor av panik. I studien upplevde många av föräldrarna att de blev starka i hur de kan reagera eller samtala med sina barn till följd av att de fått reda på att barnen sett på pornografi (Rothman m.fl., 2017).

Vårdnadshavare som kan kommunicera med sina barn om sex och sexualitet på ett faktabaserat sätt har generellt sett barn som utvecklar sexuellt hälsosamma beteenden (Widman m.fl., 2016). Direkt och explicit kommunikation om säkra sexuella praktiker med föräldrar ökar även sannolikheten att barnet sedan kommer att använda kondom under samlag (Hadley m.fl., 2009).

En brittisk studie pekar på att engagera föräldrar i elevernas sex- och samlevnadsundervisning, genom exempelvis att de får ta del av de läromedel som barnen arbetar med kan potentiellt stärka barnens lärande men även öka föräldrars förståelse för ämnet och trygghet i att prata med sina barn om ämnet (Aldred m.fl., 2016). Studien pekar även på att föräldrars förtroende för sex- och samlevnadsundervisning ökar när föräldrarna själva engagerades i utbildningen.

Skolledare som engagerar vårdnadshavare i arbetet med sex- och samlevnadsundervisningen har visat sig vara en framgångsfaktor i implementering av nya initiativ (Aggleton & Campbell, 2000; Buston m.fl., 2002).

Föräldrar och vårdnadshavare är och kommer vara en viktig målgrupp att involvera vid insatser som har som mål att stärka barnens motståndskraft mot pornografins negativa inverkan. För detta behövs lättillgänglig och anpassad information och stöd för

vårdnadshavare som är forskningsgrundad och relevant. Sådant stöd behöver också beakta att vårdnadshavare är en stor heterogen grupp med olika förutsättningar och resurser.

4.6 Svenska metoder, metodmaterial och andra arbetssätt

I Sverige har ett flertal civilsamhällesaktörer utvecklat metoder och arbetssätt som på olika sätt syftar till att stärka barns och ungas motståndskraft och skydda dem mot negativ inverkan av pornografi, samt även begränsa barn och ungas tillgång till pornografi. Vissa av metoder och arbetssätt syftar också till att bidra till att barn och unga i högre utsträckning ska välja bort pornografi genom att utgå ifrån ett så kallat "porrkritiskt" perspektiv.

Två av de svenska metoderna som identifierats i inventeringen har en tydlig koppling till de internationella program/metoder som utvecklats av forskare. De internationella exempel som har varit en inspiration är: 1) Pornography literacy curriculum/Program (Rothman m.fl., 2018), 2) Critical Porn Analysis" (Walker, 2014), och 3) "In the Picture" (Crabbe & Flood, 2021).

Metoder som lutar mer åt att ha ett "porrkritiskt perspektiv utgår från det som identifieras som pornografins olika skadeverkningar, hur man förstår att pornografi påverkar samhället och kulturen i stort, porrindustrins skadeverkningar, samt de sätt aktörerna anser att pornografin inverkar på unga konsumenter. De metoder och arbetssätt som i en svensk kontext arbetar med ett porrkritisk perspektiv har en liknande ansats som den internationella metoden Critical Porn Analysis (Walker, 2014).

Andra metoder och arbetssätt som utvecklats i Sverige liknar i större utsträckning pornography literacy i den bemärkelsen att huvudfokus ligger på att stärka barn och unga i sitt kritiska tänkande och i sin motståndskraft mot pornografins negativa inverkan. (För en mer genomförlig genomgång av Media- och pornography literacy se rubrik 4.3.1 och 4.3.2). De har dock inte någon uttalad intention eller inriktning att minska barn och ungas konsumtion av pornografi.

De svenska metoderna, utbildningsmaterialen och resurserna vi identifierat inom ramen för detta uppdrag har innehåll och processer som riktar sig i huvudsak till utbildare eller lärare samt föräldrar, även om barn och unga är slutgiltiga målgruppen.

Här nedan redovisas ett urval av de svenska metoderna och arbetssätten.

4.6.1 RFSUs baspass och porr-pass

RFSUs baspass är ett två timmar långt sexualupplysningspass som vänder sig till barn och unga på högstadiet och gymnasiet (RFSUs enkätsvar, November 2021). Passet uppges vara ett komplement till skolans sex- och samlevnadsundervisning och RFSU beräknar att de träffar ca 20'000 ungdomar om året genom sin informatörsverksamhet på skolor, HVB-hem, inom kriminalvården, inom verksamhet riktad till unga nyanlända, på fritidsgårdar och till barn och unga med intellektuella funktionsnedsättningar (Enkätsvar, november 2020; Intervjuer, januari-februari, 2021).

Passet är manualbaserat och leds av RFSUs informatörer. Innehållet i passet omfattar grundläggande kunskaper om sexualitet, identitet, ömsesidighet, pornografi och säkrare sex (Franzén och Gottzén, 2020). Passet bygger på interaktiva motiverande samtalsmetoder för att prata om såväl värderingar och attityder, som om hur sex och kroppen fungerar (RFSUs enkätsvar, November 2021). Enligt organisationen syftar passet till att "*främja ömsesidiga och säkrare sexpraktiker bland unga genom att skapa rum för antirasistiska, normkritiska, lustbejakande och kunskapsbaserade samtal om sex, relationer och sexualitet*" (Splitvision

research, 2019). Syftet är med andra ord att främja en god sexuell hälsa bland unga och att unga ska bli stärkta i sin sexualitet och egna val.

I passet genomförs en övning om pornografi där inledningen är att tillsammans med gruppen skapa en "plus och minuslista" (Intervju, januari-februari 2021). I kombination med passets övriga delar så syftar övningen till att främja ett kritiskt tänkande kring pornografi och konsumtion av pornografi (Intervjuer, januari- februari 2021; se även Franzén och Gottzén, 2020).

Den externa aktören Splitvision har genomfört en kvalitativ etnografisk utvärdering av Baspasset 2018–2019. Metoden omfattade semistrukturerade gruppintervjuer med 108 högstadie- och gymnasieungdomar på nio skolor, observationsstudier under utbildningstillfällen vid varje skola, samt intervjuer med skolpersonal och informatörer. Utvärderingen har använt en systemteoretisk modell (Eng: Theory of Change eller Impact Value Chain⁷¹). Enligt utvärderingen bedöms passet göra positiv skillnad i ungdomarnas liv (Splitvision, 2019, s. 14). De bedömer att passet sannolikt stärkt ungdomarnas självkänsla kring identitet och sexualitet, att de utvecklat kompetens och stärkt dem i att göra hälsosamma val gällande hälsa, relationer och sexualitet, samt att de stärkts att bejaka sin sexualitet och identitet (Splitvision, 2019, s. 14). Utifrån analysen bedömer utvärderarna att sättet undervisningen sker på, alltså ansatsen och pedagogiken, har varit avgörande för att ungdomarna ska ta till sig kunskapen, känna sig bekräftade och inkluderade samt känna att de utvecklar nya kompetenser (Splitvision, 2019, s. 14). Enligt utvärderingen har ungdomarna som de intervjuat uppskattat: *"det nyanserade sättet som var på baspasset"* där flera ungdomar uppgett *"att bilden av porr i deras vardag ofta ensidigt beskrivs som något negativt, omoraliskt och felaktigt"*. Utvärderarna identifierar pornografi som det främsta ämnet i Baspasset som ungdomarna gärna hade pratat mer om (Splitvision, 2019, s. 42).

Då utvärderingen i huvudsak fokuserar på deltagarnas upplevelser av passet och deras uppfattningar om de ämnen som passet berör, så utvärderar inte detta dess eventuellt våldspreventiva effekt. Franzén och Gottzén (2020) konstaterar i sin analys av metoden att den endast utgör ett pass, och att våldspreventiva metoder med fördel bör innehålla mer strukturerade och återkommande moment.

RFSU utvecklade ett "porr-pass" 2019 som sedan lanserades under 2020. Porr-passet har baserats på Rothmans "Porn literacy curriculum" (Rothman m.fl., 2020) och bygger på samma pedagogiska arbetssätt som baspasset, men att huvudfokus för hela passet är pornografi. Enligt RFSU är syftet med passet *"att genom kunskap, samtal och reflektion stärka ungas blick på pornografi"* (enkätsvar: november 2020). Passet har inte effektutvärderats men det finns goda förutsättningar att utvärdera. Inte minst utifrån att dess förlaga har visat på goda preliminära resultat.

Utbildningsmaterialet *"Vill du?"* som finns tillgängligt gratis på nätet och finns översatt till ett antal språk, har till syfte att förebygga kränkningar, övergrepp och sexuellt våld fokuserar på positiva och negativa teman kopplat till sexualitet genom att fokusera på kommunikation och ömsesidighet. Skolor kan även boka informatörsledda pass med fokus på *"Vill du?"*.⁷¹

RFSU har även en gratis metodbank som finns tillgänglig på internet där olika metoder och resursmaterial finns tillgängliga som rör sexuell och reproduktiv hälsa.

⁷¹ RFSU söker att få *"Vill du?"* materialet omarbetat till ett modulprogram som ska gå att effektutvärderas av en extern aktör eller av forskare.

4.6.2 Talita- Reality Check⁷²

Metoden *"Reality Check—porrkritiskt utbildningsmaterial"* lanserades September 2020, Det är ett arvfondsfinansierat våldsförebyggande projekt som syftar till att motverka *"porrindustrins skadeverkningar"* och att *"främja ungas sexuella hälsa och förebygga sexualiserad exploatering och sexualiserat våld"*. Projektet och metoden riktar sig till barn från åttonde klass (ca 14 år och äldre).⁷³

Organisationen Talita som har tagit fram detta material arbetar främst *"förebyggande, uppsökande och rehabiliterande"* för att hjälpa kvinnor ur prostitution, pornografi och människohandel för sexuella ändamål. Talita anger att de har gjort en inventering av nationell och internationell forskning, samt inventerat metoder som ligger till grund för den information, material och de övningar som tagits fram i Reality Check.⁷⁴ Materialet har inspirerats av Critical porn analysis (CPA)(Walker, 2014), In the Picture (Crabbe och Flood, 2021) och har även inspirerats av våldspreventiva program så som Mentors in Violence Prevention (MVP).⁷⁵

I projektet har man utvecklat ett utbildningsmaterial med verktyg och arbetssätt som riktar sig till skolor (högstadiet och gymnasiet) samt yrkesverksamma som arbetar med barn och unga inom olika verksamheter eller i civilsamhället, samt föräldrar. I projektbeskrivningen uppger författarna att projektet utgår ifrån regeringens jämställdhetspolitiska mål och nationella strategi mot mäns våld mot kvinnor.⁷⁶

*"Syftet är att erbjuda ett konkret kunskapsmässigt stöd för att i undervisning och andra kunskapsutvecklande aktiviteter kunna belysa pornografins skadeverkningar, stödja ungas kritiska förhållningssätt samt öka deras medvetna handlingsalternativ, i en alltmer sexualiserande och objektifierande kultur."*⁷⁷

Utgångspunkten i materialet är porrindustrins skadeverkningar, och att konsumenten eller den som exponeras för pornografi exponeras för "de budskap som porrindustrin förmedlar".⁷⁸ Tanken är att undervisa barn och unga, om det de i metoden omnämner som "porrkultur", för att utveckla ett kritiskt tänkande gentemot pornografi och dess kulturella genomslag.

Enligt Talita är materialet uppbyggt utifrån tre sammankopplade kunskapsområden:

- 1) porrkultur,
- 2) porrkonsumtion
- 3) porrproduktion.

Tanken bakom materialet var att utveckla en lättillgänglig verktygslåda med olika material och resurser som kan användas av aktörer i olika kontext, som exempelvis skolan, fritidsverksamheter, idrottsverksamheter med mera. De vill genom ett enkelt och tydligt material bidra till att stärka vuxna i att själva ta till sig informationen och att känna sig trygga i att hålla pass och övningar i ämnet med barn och unga.⁷⁹ Reality Check består av en gratis

⁷² <https://reality-check.nu/>

⁷³ Men kan enligt organisationen anpassas även för yngre grupper.

⁷⁴ Barnombudsmannens kartläggning, 2020-2021.

⁷⁵ <https://mfj.se/vad-vi-goer/anlita-oss/mvp>

⁷⁶ Talitas bidrag till kunskapsinhämtningen, 2020.

⁷⁷ https://reality-check.nu/wp-content/uploads/2020/11/hafte_nov2020.pdf

⁷⁸ Detta liknar Critical Porn Analysis och är direkt inspirerat av CPA.

⁷⁹ Intervju med Talita, Maj, 2021.

webbplattform där deras utbildningsmaterial finns tillgängligt som vänder sig till unga, utbildare och föräldrar.

- Information till unga om porrens "påverkan" och "skadeverkningar" på individen och samhället.
- Information till föräldrar: som är ämnad att "rusta sina barn med kunskap om och förståelse för pornografins innehåll, sammanhang och skydda (barn) från porrens skadeverkningar".
- Utbildare: Talita har tagit fram ett utbildningsmaterial med lektionsupplägg och övningar, handledning, utbildningsfilmer och en utställning som heter "Porrens sanna ansikte".

Programmet är utformat för att barn och unga först ska få grundläggande kunskap om de ovanstående punkterna och att de därefter ska genomföra samtal där kunskapen som de förvärvat ligger till grund för samtalet.⁸⁰ Material har även tagits fram för studiecirklar.

Metoden har inte effektutvärderats, men materialet har utvecklats genom ett pilotprojekt med fyra skolor och fyra ungdomsjourer i Sverige. I dagsläget har Reality checks hemsida 10'000 besök och 217 personer har skapat användarkonton.

Talita har genomfört utbildningar i form av workshops och föreläsningar om pornografi med beslutsfattare, lärare och andra yrkesverksamma runtom i landet sedan 2018. De har genomfört fyra nationella konferenser samt hållit utbildningsinsatser i samarbete med Länsstyrelserna i Stockholm, Umeå, Göteborg och Malmö som hette "Pornografi—vår tids största jämställdhetspolitiska fråga?"

4.6.3 Changing attitudes- CAXTalk: Ett digitalt utbildningspaket⁸¹

Changing Attitudes, är en organisation som riktar sitt arbete mot att motverka attityder som leder till sexköp. De har utvecklat ett digitalt utbildningspaket, samt föreläsningar som går att boka. Likt Reality Check utgår deras material och utbildningsinsatser ifrån en ansats som liknar Critical Porn Analysis (Walker, 2014),

Det digitala utbildningspaketet innehåller tre filmer:

- 1) om pornografi
- 2) om attityder (sexistiska attityder och förebyggande av sexuella trakasserier i skolan);
- 3) om sexköp.

Materialet innehåller tips och arbetssätt för hur man får till ett samtal om pornografi, attityder och sexköp; samt värderingsövningar. Materialet innehåller också en checklista för det de kallar för "porrberoende"⁸² och tips på hur man ta sig ur ett beroende och vart man kan få stöd. Materialet innehåller också en guide för hur man som skola kan installera "porrfilter" (se även rubrik 3.1 om innehållsfilter) på sina enheter, även om de pekar på att detta ska ses som ett komplement till utbildning och samtal.

⁸⁰ Intervju med Talita, Maj 2021.

⁸¹ <https://changingattitudes.co/caxtalk>

⁸² "Porrberoende" är inte en etablerad beroendediagnos och finns inte i DSM-5 och ICD-11. Det finns både forskning som stödjer en sådan diagnos, samt forskning som menar att pornografi inte påverkar hjärnan på samma sätt som beroendeframkallande substanser. Detta är alltså en pågående diskussion inom forskningen.

Som komplement till utbildningspaketet *C4xTalk* kan skolor eller annan verksamhet boka en föreläsningar om sexköp, sexköpslagen och pornografi, alternativt om pornografi. Föreläsningarna har en normskritisk och genusförändrande ansats.

Changing attitudes har anlitats av och samarbetat med olika länsstyrelser för att genomföra kunskapshöjande insatser.

Metoden har, vad Barnombudsmannen vet inte effektutvärderats.

4.6.4 Sex och relationer—ett metodmaterial för en jämställd sex- och samlevnadsundervisning (Sveriges Kvinnolobby)⁸³

Sveriges Kvinnolobby⁸⁴ har tagit fram ett metodmaterial som heter *sexochrelationer.se* och finns tillgängligt på nätet. Materialet består av åtta lektionstillfällen som på olika sätt berör sex och relationer.

Materialet har ett jämställdhetsperspektiv och utgår ifrån skolans värdegrund. En annan utgångspunkt att materialet också är ett "porrkritiskt och våldsförebyggande perspektiv".

Syftet med metodmaterialet är att bidra till en ge stärkt sex- och samlevnadsundervisning för att "*stärka ungdomars välmående och förmåga att göra medvetna och ansvarsfulla val som rör hälsa, sex och relationer*". Syftet är också att stärka elevers kunskap och kompetenser med syfte att kunna "*reflektera kritiskt kring de bilder som de möts av*".

Målgruppen för materialet är lärare och metodmaterialet är anpassat till läroplanen för grundskolans årskurser 6 till 9, och syftar främst till att passa in i kursplanen för samhällskunskap. I materialet tar man avstamp i synen av att samhället präglas av ojämställda relationer mellan pojkar och flickor och kvinnor och män. Materialet innehåller lektionsupplägg med olika övningar och fördjupningsuppgifter samt litteraturtips.

I bakgrundsbeskrivningen framkommer att materialet togs fram som ett svar på Skolinspektionens nationella granskning av sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan och gymnasieskolan där de identifierade stora brister som fanns i sex- och samlevnadsundervisningen, samt pekade på framgångsfaktorer (Skolinspektionen, 2018).

I lektionen "Pornografi, prostitution och människohandel" beskrivs innehållet som följande:

"att eleverna ska ges "möjlighet att reflektera över pornografins konsekvenser för individer, relationer och medverkande, samt fundera över sambandet mellan pornografi, prostitution och människohandel".

I lektionen ska eleverna diskutera hur de tror att pornografi påverkar individen som tittar, individens partner/relation; de som är med i pornografi. Talita har varit ett stöd i att ta fram lektionen om pornografi och innehållet är likt det som förmedlas i "Reality Check".⁸⁵

Metodmaterialet har, vad Barnombudsmannen vet, inte effektutvärderats.

4.6.5 Sunt prat- Equemenia, Allmänna arvsfonden och Hela människan⁸⁶

Equemenia har tillsammans organisationen *Hela människan*⁸⁷ utvecklat metodmaterialet "Suntprat" som är ett Arvfondsfinansierat projekt. Med Suntprat vill man "*öppna för samtal*

⁸³ <https://sverigeskvinnolobby.se/metodmaterial-for-en-jamstalld-sexualundervisning/>

⁸⁴ Sveriges Kvinnolobby är en partipolitisk obunden paraplyorganisation för kvinnoorganisationer i Sverige och har 48 medlemsorganisationer.

⁸⁵ Intervju med Talita, maj 2021.

⁸⁶ <https://suntprat.se/>

⁸⁷ Båda organisationerna har en kristen grund.

kring alkohol, droger, sociala medier, gaming och nätporr". Det är enligt Equmenia områden i vardagen som kan ge oss glädje och kamp, inspiration och skam och göra att våra liv berikas och förminskas."⁸⁸

Enligt deras egen information riktar sig materialet till "alla" inom exempelvis föreningar och skola. Metodmaterialet är relativt nytt och finns tillgängligt på nätet. Skaparna av Suntpat menar att man öppnar upp för samtal om dessa ämnen genom att prata om dem på ett öppet, tryggt och icke-dömande sätt samt att ge vuxna och unga ledare verktyg för att genomföra dessa samtal (Barnombudsmannens och LSU:s gemensamma Workshop 19-03-2021).

Tanken bakom materialet är att utgå ifrån att saker som är eller kan upplevas som positiva kan även ha problematiska sidor. Genom samtal om dessa aspekter är förhoppningen att kunna stödja unga till att göra "bra och hållbara val för att må bra i livet".

Suntpat innehåller enkla verktyg och resurser som ska underlätta samtal och diskussioner. Det erbjuds digitala utbildningstillfällen i metodmaterialet. För att underlätta samtal om dessa ämnen innehåller Suntpat olika övningar och verktyg/material som kan användas i övningar och samtal. De har även tagit fram utbildningsfilmer och tillhörande samtalsfrågor, värderingsövningar, samtalskortlek, forumspel, och en workshop där deltagarna själva ska producera en film.

Suntpat har en tydlig hälsofrämjande ansats och bygger på tankar från media- och pornography literacy.

Materialet har inte, vad Barnombudsmannen vet, effektutvärderats.

4.6.6 Reflektioner kring de svenska metoderna

De insatser, arbetssätt, metoder, metodmaterial och utbildningsinsatser som utvecklats inom svensk kontext som vänder sig just till barns och ungas konsumtion av och exponering för pornografi är i huvudsak tänkta som komplement och stöd främst till lärare för att förbättra sex- och samlevnadsundervisningen i skolan. Materialen från "Reality check", "Sex och relationer", Suntpat samt RFSU:s metodbank finns öppet tillgängliga på nätet och tanken bakom dessa material är just att ge lärare, ungdomsledare, föräldrar och andra tillgång till verktyg för att genomföra genuskritiska och genusförändrande samtal om sex och relationer med barn och unga, där kritiska samtal om pornografi eller så kallade "porrkritiska" samtal utgör en del av dessa ansatser.

Barnombudsmannen konstaterar att ett stort arbete pågår i olika delar av landet som syftar till att höja kunskap och kompetens inom många olika yrkesgrupper. Civilsamhället bidrar i detta ämne med mycket sakkunnighet och kompetens. De organisationer och de metoder och resurser som finns tillgängliga inom ämnet menar alla att de utgår ifrån forskning om pornografins inverkan på barn och unga, men de har gjort olika tolkningar av forskningsläget. De använder även olika pedagogiska upplägg. Därför skiljer sig ansatserna åt, vissa mer än andra. Denna metodinventering syftar inte till att utvärdera de olika metoderna men belyser ändå att det finns skillnader mellan dem. Här förtydligar vi skillnaderna mellan tre av dessa metoder och arbetssätt:

- RFSU:s baspass och porr-pass är enskilda insatser i skolmiljö men även andra sammanhang som HVB hem, SiS-hem m.m. Dessa är manualbaserade, den första är

⁸⁸ <https://suntprat.se/>

delvis effektutvärderad och den andra baserad på en effektivutvärderad metod båda passen genomförs av tränad personal.

- Reality Check drar inspiration från Critical Porn Analysis och In the Picture, den senare har implementerats i ett stort antal skolor i Australien och Nya Zeeland men inte effektutvärderats. Reality check har pilottestats av fyra skolor och erbjuder informationsmaterial, övningar och lektionsupplägg som lätt ska kunna användas av lärare och andra utbildare.
- Sex och relationer riktat är ett upplägg som omfattar sex- och samlevnadsundervisningen mer övergripande där det finns ett pass som riktar in sig på pornografi, detta pass baseras på reality check.

Organisationernas läsning av forskningen skiljer sig åt, deras ansatser kan kopplas både indirekt och direkt till metoder som genomförts och utvecklats i andra länder, främst USA, Storbritannien och Australien. De huvudsakliga dragen i de insatser som görs i Sverige liknar i stort "Porn literacy" metoden (Rothman et al, 2015), Critical Porn Analysis (Walker, 2016) och "In the Picture" (Crabbe och Flood, 2021).

RFSUs baspass är den enda ansatsen som utgör en helhetsmetod i den bemärkelsen att den bygger på en manual, att de som genomför passet har genomgått en utbildning, det finns uppföljning och informatörerna har kontinuerlig återkoppling med sina kollegor. Baspasset har också utvärderats av en extern aktör, genom en etnografisk metod. Utvärderingens resultat är inte generaliserbara men de tyder på vissa positiva resultat.

4.7 Andra aktörer som håller workshops, föreläsningar och har tagit fram resurser

Det är ett flertal aktörer i Sverige som har tagit fram utbildningsinsatser i form av föreläsningar, workshopar och samtalsguider som rör ungas konsumtion av pornografi.⁸⁹

Här nedan redovisas ett urval av de vi identifierat i metodinventeringen:

4.7.1 SNAF

Den ideella föreningen "SNAF—Sexualkunskapen Ni Aldrig Fick" startades 2018 av en grupp unga som ansåg att sex- och samlevnadsundervisningen i skolan var undermålig. Organisationen håller workshops på skolor och andra forum där barn rör sig som de benämner som "porrkritiska samtal". Deras ansats liknar Critical Porn Analysis och Reality Check, men där de snarare erbjuder enskilda utbildningstillfällen.

4.7.2 Porrfri Barndom

Porrfri barndom är en ideell förening som arbetar för en "porrfri barndom". Organisationen bedriver påverkansarbete gentemot beslutsfattare, näringslivet, föräldrar, samt skolan. Organisationen har utvecklat ett material som heter "porrsnacket". Skolor kan även boka in organisationen att föreläsa digitalt eller i skolan för elever (årskurs 5 och upp), skolpersonal

⁸⁹ Vi beskriver dock inget om deras effektivitet eller resultat då de, vad Barnombudsmannen vet, inte har effektutvärderats, då de inte utgör regelrätta metoder kan de inte heller effektutvärderas.

och föräldrar. På hemsidan finns en beskrivning av modellen "porrsnacket" samt informationsfilmer. Materialet och modellen förespråkar att man:

- 1) Tidigt föra kritiska samtal med barn och unga om pornografi, de kallar detta "porrsnacket";
- 2) begränsa barns tillgång till pornografi bland annat genom innehållsfilter

4.7.3 Novahuset

Novahuset håller pass som har till syfte att förebygga sexuellt våld. Passen som riktar sig till elever i skolan är utformade som ett komplement till sex- och samlevnadsundervisningen och "*skolans arbete kring internet, integritet och kränkningar*". Enligt organisationen utgår passen ifrån ett "samtalskoncept" där utbildaren ställer undersökande frågor till gruppen för att sedan diskutera olika ämnen tillsammans med dem. Passet som riktar sig till elever i årskurs 6 syftar till att prata om internet, kroppen och gränser. I dessa pass uppger organisationen att det ofta förekommer frågor om sexuella bilder, pornografi, sex, övergrepp, samtycke, kroppen och relationer (Intervju, februari 2021).

Passet som riktar sig till årskurs 8 fungerar också som ett komplement till sex- och samlevnadsundervisningen, med huvudfokus på samtycke, även här diskuteras ofta pornografi, sex, övergrepp, kropp och relationer, men utbildaren utgår ifrån det eleverna själva lyfter.

Novahuset har även utvecklat ett pass som riktar sig till elever i särskola och resursgrupper som utgår ifrån samma samtalskoncept.

4.7.4 Tjej-, trans- och ungdomsjourer

Många tjej-, trans-, och ungdomsjourer håller i workshops, föreläsningar och gruppsamtal där de bland annat eller specifikt pratar om pornografi och ungas exponering för pornografi. Vissa av dessa är baserade på mer etablerade modeller och metoder, men många är framtagna av jourerna själva och utgår ifrån deras eget arbete och erfarenheter. Vissa av de jourer som Barnombudsmannen har även systematiserat sitt arbete och metodutveckling av sina pass.

4.7.5 Hemsidor där unga hittar information om pornografi

I Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga framkommer tydligt vikten av att själv kunna söka pålitlig information om frågor som rör sex, sexualitet och även pornografi på internet (Intervjuer med barn och unga, mars-maj, 2021). Även forskning betonar ungas behov av autonomi, att själva på ett tryggt sätt kunna ställa frågor och söka information om känsliga ämnen på internet.

UMO.se är en viktig källa till information för många unga, det är även den främsta sida som elevhälsan, annan skolpersonal, fritidspersonal och även ungdomsmottagningen hänvisar unga till med sina frågor och funderingar kring, kroppen, sex och hälsa. På UMO.se finns även information där experter har svarat på ungas frågor om pornografi och pornografins inverkan på den som tittar, samt vart man kan vända sig om man upplever problem med sin konsumtion av pornografi.

För unga med intellektuella funktionsnedsättningar pekades "Privatliv" ut som en viktig källa till information om sex, lust, sexualitet och könsidentitet som är anpassad för dem.

Materialet är tillgängligt och lätt att använda även i sex- och samlevnadsundervisningen. Där finns olika former av media som filmer och texter.

4.8 Myndigheters arbete med kunskapshöjning och metoder

I Barnombudsmannens kartläggning har samverkande myndigheter svarat på en enkät där det ingått frågor om deras arbete med frågan om pornografins inverkan på barn och unga, samt om och i så fall vilka metoder som de tagit fram eller använt sig utav. Det som framkom var att det huvudsakliga arbetet med denna sakfråga bedrivs inom ramen för länsstyrelsernas arbete ofta kopplat till arbetet med att förebygga mäns våld mot kvinnor, samt det till viss del kopplat till det barnrättsliga arbetet. Men utöver detta finns ett mycket begränsat arbete med denna fråga inom andra myndigheter.

I kartläggningen och i samverkansmöten med myndigheter har vi identifierat pilotprojekt och försök till att samordna insatser för att bemöta det behov som identifierats bland barn och unga, lärare och föräldrar att barn och unga ska få tillgång till information och samtal om sex och relationer som även omfattar pornografi.

I Örebro har länsstyrelsen samordnat ett projekt som de kallar "Tillsammans mot våld i ungas nära relationer" fokus för insatserna ligger på att "ge ett processinriktat stöd" till yrkesverksamma inom förskola, skola och socialtjänst. Utbildningsinsatser erbjuds även chefer och beslutsfattare inom skola och socialtjänst med "*fokus på att leda och organisera arbetet mot våld i ungas nära relationer*".

I Örebro län har länsstyrelsen även bjudit in högstadieskolor att delta i ett projekt som heter "*Sex och samtycke i Örebro Län*" där den ena delen av utbildningsinsatsen riktar sig till elever och den andra delen till personal i skolan. Syftet är att höja kunskaperna inom skolor inför de läroplansförändringar som kommer att genomföras i skolan i läroplanen 2022. Länsstyrelsen finansierar att RFSU Örebro genomför utbildning i högstadieskolor. I utbildningsinsatsen erbjuds RFSU:s skolpass (120 minuter) till eleverna där de får möjlighet att diskutera ämnen som sexualitet, identitet, ömsesidighet, kritiska samtal om pornografi och säkrare sex. I projektbeskrivningen formuleras följande syfte:

"Genomgående för skolpassen är att de ger unga utrymme och möjlighet att reflektera och diskutera utifrån ett kunskapsbaserat, icke-dömande och inkluderande förhållningssätt."

De utbildnings- och kunskapshöjande insatser som genomförs av Länsstyrelsen i Örebro län riktas även till skolpersonal och beslutsfattare inom skolan för att öka personalens kunskaper om hur sex- och samlevnadsundervisningen kan bidra till ett våldsförebyggande arbete. "*Här ingår även samtal om hur en kan stärka ungas kritiska blick på pornografi.*" Syftet är att stärka skolornas långsiktiga arbete med sex- och samlevnadsundervisningen.

Även andra Länsstyrelser och Regioner har genomfört arbete och kunskapshöjande insatser speciellt kopplade till sitt arbete med att förebygga mäns våld mot kvinnor och kopplat till även till ungas hälsa.⁹⁰ Detta arbete har innefattat speciella utbildningsdagar, föreläsningar och liknande. Samt har Region Västra Götaland genomfört en forskningsöversikt på ämnet (se Donevan, 2021).

I lokala och regionala kunskapshöjande insatser har man engagerat civilsamhället för att hålla utbildningsdagar, föredrag och workshops. Organisationer som då engagerats har varit

⁹⁰ Exempelvis Sörmland, Region Västra Götaland har även beställt en forskningsöversikt.

exempelvis: RFSU, Talita (Reality check), Changing attitudes⁹¹, MÄN, Unizon, Porrfri barndom, SNAF, Suntpat⁹², Novahuset och tjej-, queer- och transjourer.⁹³ Även individuella föreläsare har bjudits in.

Barnombudsmannen vet om en länsstyrelse som även engagerat barn och unga i arbetet genom projekt där barn själva tar fram eller samlar kunskap från andra barn och unga (Jämtlands län) samt studier där man ämnar intervjua barn och unga som har beställts för att informera arbetet med denna fråga (information från Länsstyrelsen i Uppsala län).

Det framgår även av kunskapskartläggningen att skolpersonal så som lärare och elevhälsoteam själva engagerar sig i att öka sin egna kompetens och kunskap inom området. För detta söker de delvis extern hjälp och stöd för att komplettera den undervisning som redan bedrivs på skolor genom att bjuda in föreläsare och utbildare från civilsamhället, men de söker även själva material och resurser på internet för att stödja dem i sin undervisning. Därför använder de inte sällan material från olika källor, som de som presenterats ovan. Därmed anpassar de materialen som finns tillgängliga och använder de som de tycker passar dem och deras grupper.

Länsstyrelserna efterfrågar ett systematiskt värdegrundsarbete utifrån denna fråga med tydlig styrning:

"Det krävs kontinuitet och gemensamma krafter – men vem ansvarar för frågan?"

(enkätsvar, april 2021)

⁹¹ Västmanlands län exempelvis har ett mångårigt samarbete med Changing Attitudes de har anlitats för föreläsningar till yrkseverksamma och föräldrar.

⁹² I Hallands län har man haft en samverkan med Suntpat och Porrfri barndom. En utbildningsdag i Suntpat har hållits för professionella som möter barn. De har även i April anordnat kvällsföreläsning med Porrfri barndom som riktar sig till vårdnadshavare.

⁹³ Detta har framkommit i samverkansmöten med myndigheter, enkätsvar från myndigheter november 2021 och mars 2021, samt i enskilda möten med myndigheter. Informationen har även inhämtats vid barnombudsmannens workshops november 2021, samt uppföljande intervjuer och möten våren 2021.

5. Sammanfattande reflektioner

I det här avsnittet kommer vi att redogöra för de övergripande reflektionerna och hur de relaterar till uppdragets lärdomar överlag. Utöver de övergripande reflektionerna finns det också ett behov av att knyta ihop lärdomarna från de tre delrapporterna, vilket vi gör i nedanstående reflektioner.

Reflektionerna är uppdelade enligt följande teman:

- Barn som subjekt och objekt
- Hur kan vi förhålla oss till de två huvudsakliga inriktningarna ut ett barnrättsligt perspektiv?
- Behov av insatser med särskild inriktning på pornografi som tema
- Behov av vidare forskning och att tydligt koppla det fortsatta arbetet till forskning

5.1 Barn som subjekt och objekt

Vid en inventering av olika metoder, arbetssätt och åtgärder som på olika sätt berör och involverar barn är det mycket viktigt att granska vilken barnsyn som är drivande i både utformandet och genomförandet av metoden eller åtgärden. Ett sätt att göra en sådan granskning är undersöka om barn betraktas som subjekt eller objekt för metoden, arbetssättet eller åtgärden som ska användas.

Ett subjektperspektiv innebär att barns människovärde och rätt till integritet ska beaktas, vilket innebär att barn ska betraktas som bärare av rättigheter. Synen på barn som bärare av rättigheter har en nära koppling till att barn betraktas som aktörer, med rätt till delaktighet och inflytande. Beroende på barnets ålder, mognad och utveckling, kan delaktigheten vara antingen passiv och beröra rätten att få ta del av information, eller aktiv genom att barnets vilja och åsikter tillmäts praktisk betydelse. Det är med andra ord en skillnad från ett mer traditionellt synsätt som har inneburit att barn mest har setts som objekt och som en sårbar grupp som behöver skydd (James & Prout, 2015).

Barnkonventionens balanserar mellan artiklar som är skyddande och de som är stärkande av barnets kunskap, kompetenser och handlingskraft, men lägger också en särskild vikt på *barnets rätt*. På samma sätt behöver metoder, arbetssätt och åtgärder som på olika sätt berör och involverar barn balansera och förhålla sig till de stärkande och skyddande perspektiven samt hur de förhåller sig till barnets individuella rättigheter. Det finns ungefär 2 miljoner barn i Sverige. Det är med andra ord en stor heterogen grupp med en stor mångfald erfarenheter, behov och förutsättningar.

I de flesta av de utbildningsfokuserade metoderna och programmen finns det överväganden med som visar på att de förhåller sig till barns inflytande och delaktighet. Hur den balansen ser ut exakt i genomförandet kan se olika ut och kan vara en viktig utgångspunkt för utvärderingar av dem. I våra intervjuer med vuxna och barn framkommer en utmaning som de utbildande metoderna står inför. En samstämmig bild framkom bland de barn och unga som Barnombudsmannen intervjuat att pornografi var vanligt, normalt, och problematiskt, men samtidigt något tabubelagt och väldigt privat som kunde ge upphov till starka känslor av skam. Temat skam och skuld var även något som de vuxna professionella tog upp i de ett flertal tillfällen. Både i utbildande sammanhang och när barn och unga söker hjälp (se Delrapport 3).

Vid en närmare granskning av de metoder som utgår från att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi lutar det mer åt att ett objektperspektiv är drivande i genomförandet och ansatsen. I flera fall, lokalt och nationellt, motiveras dessa åtgärder med att de ska komplettera andra arbetssätt som präglas av stärkande drivkrafter. Det är dock viktigt att understryka att det inte finns någon forskning eller utvärderingar som kan visa på vilka sätt de begränsande åtgärderna är effektiva, för vilka och under vilka förutsättningar. Detta sätter fingret på vikten av det pedagogiska ledarskapet och att innehållet inte bidrar till skam och skuld i hur barnen kan förhålla sig till sexualitet samt vem de kan vända sig till när något händer.

För att uppnå hållbara förändringar i attityder och beteenden kräver det också att barnens sociala sammanhang beaktas i utformande och genomförande. Det kan handla om gruppdynamiken i klassen, skolan eller den grupp som får ta del av den utbildande insatsen, i grunden. Det kan även handla om att barnen som berörs får en möjlighet att utforska kompisars betydelse och hur en ska göra för att vara en bra kompis. Pornografins inverkan på barn och unga ska med andra ord inte enbart ses som en individuell samhällsutmaning, utan att det är ett samhällsfenomen som samspelar med och påverkas på flera olika nivåer. Från Individ till mer övergripande samhällsnivåer.

Vid en utblick i de internationella perspektiven kan vi se två tydliga exempel på hur de två huvudsakliga inriktningarna har balanserats mot varandra. I Storbritannien har de satsat på att ta fram och införa omfattande politiska, juridiska och tekniska åtgärder med intentionen att skydda barnen. Samtidigt har de legat långt efter Sverige i sin inställning till sex- och samlevnadsundervisning, som innan 2019 främst fokuserat på abstinens och preventivmedel,⁹⁴ vilket innebär att det ganska starkt väger över på de skyddande åtgärderna. Australien har gjort en resa åt det andra hållet då de testat åtgärder med avsikt att begränsa barn och ungas tillgång till pornografi och lägger parallellt kraft på att ta fram systematiska metoder och program som syftar till att stärka barnens kunskaper och kompetenser främst på regional nivå. I svensk kontext ska implementering av dessa två inriktningar förstås inom ramen för de svenska förhållanden, inte minst utifrån synen på sex och reproduktiv hälsa och att barnkonventionen är lag.

En central ledstjärna som framkommer i inventeringen gällande alla metoder, arbetssätt och åtgärder är devisen: "Gör ingen skada" (do no harm). Detta bör vara en viktig utgångspunkt när verksamheter och vuxna ska värdera vilka arbetssätt, metoder och program som de ska arbeta med.

5.2 Hur kan vi förhålla oss till de två huvudsakliga inriktningarna ur ett barnrättsligt perspektiv?

I metodöversikten har de två huvudsakliga inriktningarna redovisats var för sig i sitt respektive avsnitt:

- Att begränsa barns tillgång till pornografi
- Att stärka barns motståndskraft mot pornografins negativa inverkan och att därmed stärka barn och unga i sina egna medieval

Aktörer som arbetar för och med barn kommer på olika sätt ställas inför frågan om hur de konkret ska arbeta för att verka för barnets bästa samt hur de kan motverka pornografins

⁹⁴ Ändringarna av sex- och samlevnadsundervisningen mot en mer främjande ansats har även mött stort motstånd i den brittiska kontexten.

negativa inverkan på de barn de har ansvar för. Även om de två huvudsakliga inriktningarna och metoderna redovisas var för sig behöver de beaktas och vägas in utifrån behov, förutsättningar och de barn de har i sin verksamhet. Metoder, åtgärder och arbetssätt har ofta många olika syften, de fungerar på olika sätt och ibland finns det inte bevis för att de har någon effekt. Det handlar med andra ord inte om ett vägval mellan två huvudsakliga inriktningar utan snarare ett vägval som görs utifrån vad som avses att åstadkommas, för vem, på vilka sätt och under vilka förutsättningar.

I en svensk kontext ser vi att privatpersoner och offentliga verksamheter använder sig av åtgärder för att begränsa barn och ungas tillgång till olika former av oönskat och potentiellt skadligt material däribland pornografi, genom exempelvis innehållsfilter. Det saknas dock en genomlysning av hur omfattande användandet är, hur och för vem de är effektiva samt hur omfattande eventuella negativa effekter är och för vem. Det saknas också systematiska uppföljningar på kommunal och lokal nivå gällande innehållsfiltrering som syftar till att skydda barn från skadligt material och hur väl de fungerar utifrån de målsättningar som finns i respektive verksamhet. Vi ser också behov av att involvera barn i detta arbete men även att barnrättsliga bedömningar görs med utgångspunkt i barnets bästa.

I svensk kontext finns inte åldersverifieringssystem för plattformar som tillhandahåller pornografiskt material. Det finns initiativ att införa detta i andra länder som redovisats i rapporten men vi saknar ännu exempel där man även lyckats med implementeringen av dessa. I rapporten har vi belyst utmaningar och kritik som initiativ i andra länder stött på för att informera inför ett eventuellt arbete med detta framåt i svensk kontext.

Övergripande visar den här metodinventeringen att vi de senaste åren börjat få växande bevis för att utbildningsinsatser som innehåller källkritisk utbildning om pornografi har en god effekt att minska de oönskade effekterna som kopplas till dess konsumtion (Rothman m.fl., 2017; Vandenbosch & van Oosten, 2017). Men än så länge finns det få exempel på effektutvärderade metoder, Barnombudsmannen identifierade endast en, Rothman och kollegors (2020) "Pornography literacy curriculum."

I svensk kontext finns ett exempel på en metod som delvis effektutvärderats och innehåller en övning om pornografi RFSUs "Baspass" som visat på lovande resultat. Vidare identifierades nyligen framtagna metoder, material och resurser för att möta behovet av kunskap och verktyg för att prata med barn och unga om pornografi i skolan, i olika fritidsverksamheter och i hemmet. Dessa är framtagna av aktörer inom det civila samhället och har använts och anlitats av offentliga verksamheter.

Det finns således en bredd i det kunskapshöjande arbetet som görs i Sverige idag, med enstaka nedslag i verksamheter eller på regional nivå, men även mer omfattande regionala initiativ och pilotprojekt (exempelvis pilotprojektet som drivs av Länsstyrelsen i Örebro län).

Gällande de två huvudsakliga inriktningarna identifierade inventeringen bland offentliga och civila aktörer, samt barn och unga att sex- och samlevnadsundervisning var den mest angelägna och prioriterade frågan för att motverka de eventuellt negativa sätt som pornografi inverkar i barn och ungas liv. Skolan identifierades som den särskilt viktigaste platsen för att införa dessa insatser och resultaten i kartläggningen pekar på att det finns ett behov av ett systematiskt arbete med att införa moment i sex- och samlevnadsundervisningen som även omfattar källkritisk utbildning om pornografi, som är av hög kvalitet, icke-dömande, anpassad och inkluderande.

Många aktörer pekar också på begränsning av ungas tillgång till pornografi som en för många aktörer viktig metod, speciellt för att begränsa att barn i ung ålder oavsiktligt exponeras för pornografi då deras utveckling och mognad gör dem mer känsliga för dess innehåll. Onekligen används dessa verktyg och program brett även i svensk kontext. Men vi

vet som sagt väldigt lite om deras effekt. Det saknas även utvärdering av olika verktyg som finns på marknaden utifrån ett barnrättsligt perspektiv.

För de flesta som Barnombudsmannen har träffat inom ramen för denna kartläggning framkommer dessa vägar som parallella arbetssätt för att på olika sätt skydda barn och unga från pornografins potentiellt negativa effekter. Det fortsatta arbetet med båda "vägar" kräver ett systematiserat kvalitetsarbete för att säkerställa att barns olika rättigheter tillgodoses.

5.3 Behov av insatser med särskild inriktning på pornografi som tema

Det som framkommit i metodinventeringen, i workshopar och intervjuer med yrkesverksamma som arbetar med barn och unga, samt civilsamhällesorganisationer, och sist från barn och unga själva, är att det finns ett stort behov och efterfrågan av specialiserade och högkvalitativa insatser i främst skolan som rör sex, samtycke och relationer som även omfattar moment om pornografi. De aktörer och personer som Barnombudsmannen har träffat har påtalat behovet av pålitliga kunskaps-, metodmaterial och verktyg för att kunna arbeta med denna fråga i skolan, vid ungdomsmottagningar, inom vården och andra offentliga verksamheter.

De metoder och arbetssätt som tagits fram i svensk kontext har i stort riktat sig mot att fylla detta glapp/behov, och civilsamhällesorganisationer och ungdomsmottagningar bokas in för att genomföra utbildningsinsatser i skolor över hela Sverige. Den feedback Barnombudsmannen fått av barn och unga själva tyder på att flera av dessa utbildningsinsatser av externa aktörer är mycket uppskattade.⁹⁵ Barn och unga själva understryker vikten av att kunna möta en vuxen som kan samtala om pornografi på ett icke-dömande sätt som möjliggör ett öppet samtal (Intervjuer med barn och unga, mars-maj, 2021).

Likt skolinspektionens slutsatser i granskningen av sex- och samlevnadsundervisningen 2018 visar Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga att sex- och samlevnadsundervisningen är av varierande kvalitet och omfång på olika skolor, där utbildningsinsatsens kvalitet varit avhängigt enskilda engagerade lärare och skolledare. Många vittnar även om att de knappt fått någon sex- och samlevnadsundervisning och att den de fått endast varit ytligt inriktad mot biologi, samt varit heteronormativ och inte omfattat hbtqi-perspektiv.

Hbtqi-unga som Barnombudsmannen har pratat med pekar speciellt på att det saknats normkritiska perspektiv och att deras behov av information inte har tillgodosetts i skolans sex- och samlevnadsundervisning. Det behövs med andra ord olika former av insatser och resurser som är tillgängliga och anpassningsbara för olika grupper av barn och unga. Detta gäller särskilt grupper där vi vet att livsvillkor och förutsättningar skiljer sig, som till exempel barn med funktionsnedsättning.

Arbetet med att implementera nya metoder och arbetssätt i sin verksamhet är i sig en mycket viktig process. När en verksamhet ska börja arbeta med en metod som plockas in med hjälp av en extern aktör är det viktigt att implementeringen sker med en kvalitet och utifrån

⁹⁵ I Intervjuer med barn och unga framkom att intervjupersonerna hade erfarenhet av många av de metoder och organisationer som vi nämner ovan och att ingen framstod som bättre än en annan utan att de var alla uppskattade för att de lyfte frågan och möjliggjorde samtal. Men det framkom även att det ungdomarna fick med sig från passen var också olika.

verksamhetens mål, förutsättningar och de barn och vuxna som ska delta i aktiviteterna. Det gäller särskilt för metoder som har utvecklats i en annan kontext. Folkhälsomyndigheten har tagit fram en "Checklista för implementering med kvalitet" (Folkhälsomyndigheten 2017)⁹⁶ som kan användas som ett stöd för verksamheter som ska utveckla sin verksamhet. Den här typen av systematiska analyser som sker med utgångspunkt i det övergripande kunskapsläget och i förhållande till de egna verksamhetsförutsättningarna är nödvändiga för att också agera med utgångspunkt i barnets bästa.

5.4 Behov av vidare forskning och att tydligt koppla det fortsatta arbetet till forskning

I en översikt av insatser för att motverka våld i ungas nära relationer poängterar författarna att det saknas forskning riktad mot förebyggande insatser som specifikt omfattar pornografins inverkan på barn och unga (Crooks m.fl., 2019). Författarna poängterar vikten av att mobilisera kunskap samtidigt som man satsar på att stärka den vetenskapliga grunden inom området. Medan forskare pekar på att behovet av utbildning om pornografi är otvivelaktigt behövt, så pekar de också på att utbildning inom detta ämne behöver baseras på ett etablerat kunskapsläge som för närvarande saknas (Lim m.fl., 2016).

I Barnombudsmannens kartläggning av kunskap bland offentliga och civila aktörer identifieras ett stort behov av kunskap inom detta område. Yrkesverksamma som träffar barn och unga i sin vardag så som skolpersonal, elevhälsa, fritidspersonal efterfrågar pålitliga informationskällor gällande kritiska frågor som rör barn och ungas konsumtion av pornografi. Barnombudsmannen identifierar också att kunskapshöjande processer sker och har skett över de senaste fem åren runtom i landet, organiserade av allt från länsstyrelser, regioner, enskilda skolor, kyrkan, fritids och andra verksamheter, vårdnadshavare och inte minst barn och unga själva.

Det finns ett behov av att få fram metoder och arbetssätt som både kan vila på en vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet från professionerna. Metoder och arbetssätt behöver även vara funktionella för de verksamheter de ska implementeras i. Det räcker med andra ord inte att metoderna i sig identifierats som effektiva i ett sammanhang, de ska också fungera i en mångfald av kontexter där förutsättningarna för både implementering och upprätthållande inte alltid är perfekta. Det behövs ytterligare forskning och utvärderingar för att vi ska kunna identifiera vilka komponenter av olika metoder och ansatser som är effektiva, på vilka sätt de är effektiva och för vilka barn och unga. Exempelvis vore det värdefullt att skilja på interventioner som syftar till att föra öppna kritiska samtal om pornografi och de som främjar ett kritiskt förhållningssätt gentemot pornografi dess innehåll och effekter (Dawson m.fl., 2020).

Detta går även hand i hand med att det behövs mer forskning om barn och ungas konsumtion av pornografi i svensk kontext för att vi ska bäst kontextualisera den kunskap vi har om fenomenet. Det går exempelvis att sikta mot att succesivt få fram en ackumulerad kunskap genom att fler metoder utvärderas löpande medan de genomförs samt att utvärderingar görs i en mer omfattande skala tillsammans med forskare

⁹⁶ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/c/checklista-for-implementering-med-kvalitet/>

Det behövs också vidare forskning och utvärderingar av begränsande åtgärder och dess effekt, som även tar i beaktande olika kontext, barngrupper och levnadsvillkor. Här är barnets perspektiv, rättigheter och delaktighet centrala att beakta.

Referenser

- Aggleton, P., & Campbell, C. (2000). Working with young people-towards an agenda for sexual health. *Sexual and Relationship Therapy*, 15(3), 283–296.
- Allred, P., Fox, N., & Kulpa, R. (2016). Engaging parents with sex and relationship education: A UK primary school case study. *Health Education Journal*, 75(7), 855–868.
- Bengry-Howell, A. (2012). *Planet porn: A resource pack for working with teens around porn*. Taylor & Francis.
- Boyd, M. J., & Dobrow, J. (2011). Media literacy and positive youth development. *Advances in child development and behavior*, 41, 251–271.
- Briggs, L. (2018). *Report of the Statutory Review of the Enhancing Online Safety Act 2015 and the review of Schedules 5 and 7 to the Broadcasting Services Act 1992 (Online Content Scheme)*. Commonwealth of Australia.
- Burgess, M. (2019, oktober 16). The UK porn block, explained. *Wired UK*.
<https://www.wired.co.uk/article/porn-block-uk-wired-explains>
- Buston, K., Wight, D., Hart, G., & Scott, S. (2002). Implementation of a teacher-delivered sex education programme: Obstacles and facilitating factors. *Health education research*, 17(1), 59–72.
- Cahill, H., Meakin, C., Smith, K., Breadle, S., Farrelly, A., Higham, A., & Crofts, J. (2016). *Resilience, rights and respectful relationships: Teaching for social and emotional learning and respectful relationships*. State of Victoria Department of Education and Training.
- Crabbe, M. (2014). *In the Picture: Supporting young people in an era of explicit sexual imagery*. Brophy Family and Youth Services.
- Crabbe, M., & Flood, M. (2021). School-Based Education to Address Pornography's Influence on Young People: A Proposed Practice Framework. *American Journal of Sexuality Education*, 16(1) 1–46.
- Croll, J. (2021, mars 12). New youth protection law in Germany: Participation of children is a top priority. *Media@LSE*. <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2021/03/12/new-youth-protection-law-in-germany-participation-of-children-is-a-top-priority/>
- Dawson, K., Nic Gabhainn, S., & MacNeela, P. (2020). Toward a Model of Porn Literacy: Core Concepts, Rationales, and Approaches. *Journal of Sex Research*, 57(1), 1–15.
- Fingar, K. R., & Jolls, T. (2014). Evaluation of a school-based violence prevention media literacy curriculum. *Injury Prevention*, 20(3), 183–190.
- Flood, M. (2020). *Engaging men and boys in violence prevention*. Routledge.
- Flygare, E., Frånberg, G.-M., Gill, P., Johansson, B., Lindberg, O., Osbeck, C., & Söderström, Å. (2011). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Skolverket.
- Franzén, A., & Gottzén, L. (2020). *Våldsprevention i Sverige: En forskningsöversikt*. Jämställdhetsmyndigheten.
<https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/valdsprevention-i-sverige-en-forskningsoversikt>

- Hadley, W., Brown, L. K., Lescano, C. M., Kell, H., Spalding, K., DiClemente, R., & Donenberg, G. (2009). Parent–adolescent sexual communication: Associations of condom use with condom discussions. *AIDS and Behavior*, 13(5), 997–1004.
- Hutchings, N. (2017). Porn literacy: Raising sexually intelligent young people. *The Journal of Sexual Medicine*, 14(5), e292.
- James, A., & Prout, A. (2015). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. Routledge.
- Jeong, S.H., Cho, H., & Hwang, Y. (2012). Media literacy interventions: A meta-analytic review. *Journal of Communication*, 62(3), 454–472.
- Jones, L. M., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2012). Trends in Youth Internet Victimization: Findings From Three Youth Internet Safety Surveys 2000–2010. *Journal of Adolescent Health*, 50(2), 179–186.
- Jämställdhetsmyndigheten. (2020). *Inget att vänta på: Handbok för våldsförebyggande arbete*. Jämställdhetsmyndigheten.
https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/files/2020/01/JAMY_Handbok-IAVP_TG-1.pdf
- Kahn, S. (2020, januari 17). Les fournisseurs d'accès, des acteurs du web et Marc Dorcel s'engagent pour protéger les mineurs du porno. *Le Figaro*.
<https://www.lefigaro.fr/secteur/high-tech/les-fournisseurs-d-acces-des-acteurs-du-web-et-marc-dorcel-s-engagent-pour-protoger-les-mineurs-du-porno-20200117>
- Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: The nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. *Journal of child psychology and psychiatry*, 55(6), 635–654.
- Martellozzo, E., Monaghan, A., Davidson, J., & Adler, J. (2020). Researching the Affects That Online Pornography Has on U.K. Adolescents Aged 11 to 16. *SAGE Open*, 10(1).
- Mascheroni, G., & Cuman, A. (2014). *Net children go mobile: Final report: Deliverables D6. 4 and D5. 2*. Net Children Go Mobile.
http://eprints.lse.ac.uk/60231/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_Net%20Children%20Go%20Mobile%20Project_Reports_Net%20Children%20Go%20Mobile_final%20report_2014.pdf
- McLean, S. A., Paxton, S. J., & Wertheim, E. H. (2016). The role of media literacy in body dissatisfaction and disordered eating: A systematic review. *Body Image*, 19, 9–23.
- McCormac, M. E. (2014). Preventing and responding to bullying: An elementary school's 4-year journey. *Professional School Counseling*, 18(1),
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2156759X0001800112>
- Mitchell, K. J., Jones, L. M., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2014). *Trends in unwanted online experiences and sexting: Final Report*. Crimes Against Children Research Center.
<https://scholars.unh.edu/ccrc/49/>
- Nash, V., Adler, J. R., Horvath, M. A., Livingstone, S., Marston, C., Owen, G., & Wright, J. (2016). *Identifying the routes by which children view pornography online: Implications for future policy-makers seeking to limit viewing report of expert panel for DCMS*. Technical Report. Department of Culture, Media and Sport.
https://eprints.mdx.ac.uk/18878/1/Report_of_DCMS_Expert_Panel__Autumn_2015__FINAL_.pdf

- Nelson, K. M., & Rothman, E. F. (2020). Should Public Health Professionals Consider Pornography a Public Health Crisis? *American Journal of Public Health*, 110(2), 151–153.
- Parliament of the Commonwealth of Australia. (2020). *Protecting the age of innocence: Report of the inquiry into age verification for online wagering and online pornography* (Vol. 2020). Parliament of the Commonwealth of Australia, House of Representatives Standing Committee on Social Policy and Legal Affairs.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2016). Adolescents and pornography: A review of 20 years of research. *The Journal of Sex Research*, 53(4–5), 509–531.
- Pinkleton, B. E., Austin, E. W., Chen, Y.-C. “Yvonne”, & Cohen, M. (2013). Assessing effects of a media literacy-based intervention on US adolescents’ responses to and interpretations of sexual media messages. *Journal of Children and Media*, 7(4), 463–479.
- Primack, B. A., Douglas, E. L., L and, S. R., Miller, E., & Fine, M. J. (2014). Comparison of media literacy and usual education to prevent tobacco use: A cluster-randomized trial. *Journal of School Health*, 84(2), 106–115.
- Przybylski, A. K., & Nash, V. (2017). Internet filtering technology and aversive online experiences in adolescents. *The Journal of pediatrics*, 184, 215–219. e1.
- Przybylski, A. K., & Nash, V. (2018). Internet filtering and adolescent exposure to online sexual material. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 27(7), 405–410.
- Quadara, A., El-Murr, A., & Latham, J. (2017). The effects of pornography on children and young people. *Australian Institute of Family Studies: Melbourne*.
- Rogers, V. (2016). *We need to talk about pornography: A resource to educate young people about the potential impact of pornography and sexualised images on relationships, body image and self-esteem*. Jessica Kingsley Publishers.
- Romney, B. (2020). Screens, Teens, and Porn Scenes: Legislative approaches to protecting youth from exposure to pornography. *Vermont Law Review*, 45(043), 43–124.
- Rothman, E. F., Adhia, A., Christensen, T. T., Paruk, J., Alder, J., & Daley, N. (2018). A Pornography Literacy Class for Youth: Results of a Feasibility and Efficacy Pilot Study. *American Journal of Sexuality Education*, 13(1), 1–17.
- Rothman, E. F., Daley, N., & Alder, J. (2020). A pornography literacy program for adolescents. *American Journal of Public Health*, 110(2), 154–156.
- Rothman, E. F., Paruk, J., Espensen, A., Temple, J. R., & Adams, K. (2017). A qualitative study of what US parents say and do when their young children see pornography. *Academic pediatrics*, 17(8), 844–849.
- Saunders, C. (2017). *Research Based Learning in Teacher Education at Humboldt-Universität zu Berlin*. Working Paper.
- Skolinspektionen. (2019). *Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet—Förutsättningar och arbetsformer i grundskolan* (s. 46). Skolinspektionen.
https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2019/vetenskaplig-grund/vetenskaplig_grund_beprovad_erfarenhet_slutversion.pdf
- Skolverket. (2019). *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda: Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Skolverket.
<https://www.skolverket.se/getFile?file=4665>

- Scull, T.M., Kupersmidt, J.B., Malik, C.V. & Keefe, E.M. (2018). Examining the efficacy of an mHealth media literacy education program for sexual health promotion in older adolescents attending community college. *Journal of American College Health*, 66(3), 165-177.
- Statens Medieråd. (2019). *Ungar & medier 2019*. Statens Medieråd.
<https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/ungar--medier-2019>
- Statens Medieråd. (2020). *Innehållsfilter – är det en bra idé? (Föräldraguider om barns nätanvändning)*. Statens medieråd.
<https://www.statensmedierad.se/pedagogiska-verktyg/tips-till-vardnadshavare/foraldraguider-om-barns-natanvandning/material-foraldraguider/innehallsfilter---ar-det-en-bra-ide>
- Thornberg, R. (2013). *Det sociala livet i skolan: Socialpsykologi för lärare*. Liber.
- Vandenbosch, L., & van Oosten, J. M. (2017). The relationship between online pornography and the sexual objectification of women: The attenuating role of porn literacy education. *Journal of Communication*, 67(6), 1015–1036.
- Vanderhoven, E., Schellens, T., Valcke, M., & Montrieux, H. (2015). Son, are you on Facebook? The impact of parental involvement in school interventions about E-safety. *American Educational Research Association 2015*.
- Walker, L. (2017). *The Porn Harms Kids Report: Protecting our kids from online pornography harms is everyone's business*. eChildhood.
https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/pornharmskids/pages/255/attachments/original/1506499493/Porn_Harm_Kids_Full_Report_25.9.17.pdf?1506499493
- Widman, L., Choukas-Bradley, S., Noar, S. M., Nesi, J., & Garrett, K. (2016). Parent-adolescent sexual communication and adolescent safer sex behavior: A meta-analysis. *JAMA pediatrics*, 170(1), 52–61.
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2007). Unwanted and wanted exposure to online pornography in a national sample of youth Internet users. *Pediatrics*, 119(2), 247–257.
- Wright, P. J. (2011). Mass media effects on youth sexual behavior assessing the claim for causality. *Annals of the International Communication Association*, 35(1), 343–385.
- Wright, P. J. (2014). Pornography and the sexual socialization of children: Current knowledge and a theoretical future. *Journal of Children and Media*, 8(3), 305–312.
- Yar, M. (2019). Protecting children from internet pornography? A critical assessment of statutory age verification and its enforcement in the UK. *Policing: An International Journal*, 43(1), 183–197.
- Ybarra, M. L., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Wolak, J. (2009). Associations between blocking, monitoring, and filtering software on the home computer and youth-reported unwanted exposure to sexual material online. *Child Abuse & Neglect*, 33(12), 857–869.

Bilaga 1 – Tabell: Översikt av metoder i en svensk kontext

Organisation	Metod	Manual	Material	Målgrupp	Forsknings-baserad metod	Effekt-utvärderat
Changing Attitudes	CAXTalk	Framgår ej.	Ja (materialet kan leasas)	Utbildare, unga	Ja, delvis.	Nej
Equmenia	Suntprat	Nej	Ja (öppet på nätet)	Ledare, lärare, unga	Framgår ej.	Nej
RFSU	Baspasset	Ja	Ja (Metodbank på nätet)	Barn och unga (högstadie, gymnasiet)	Ja.	Ja, delvis (etnografisk metod), ej referee-granskat
RFSU	Porrr-passet	Ja	Ja (Metodbank på nätet)	Barn och unga (högstadiet, gymnasiet)	Ja, baserad på "Porn literacy program" (Rothman et al., 2020)	Nej (Men ursprungsmetoden har delvis effektutvärderats)
Talita	Reality Check	Delvis.	Ja (Material, pedagogiska övningar och andra resurser öppet på nätet)	Utbildare, föräldrar, unga	Ja utgår ifrån "porn critical analysis" (Walker) och "In the Picture" (Crabbe).	Nej
Sveriges kvinnolobby	Sex och relationer	Nej	Ja öppet och tillgängligt på nätet.	Lärare och unga	Framgår ej.	Nej

